

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Čeští písničkáři usilují o svobodu (1988–92).
Klíčové texty a jejich interpretace.**

Bakalářská práce

Autor: René Josef
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.
Oponentka: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: René Josef
Studium: P17K0077
Studijní program: B7310 / Filologie
Studijní obor: 7202R001 / Jazyková a literární kultura
Název bakalářské práce: **Čeští písničkáři usilují o svobodu (1988–92). Klíčové texty a jejich interpretace.**

Název bakalářské práce AJ: Czech songwriters strive for freedom (1988–92). Key texts and their interpretation.

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce je zmapovat proměny české zpívané poezie v letech 1988–92 a interpretovat klíčové texty několika generací písničkářů, jejichž texty přispěly k politické změně v Československu.

1) Stav bádání o české zpívané poezii v letech 1968–92 2) Klíčové osobnosti a jejich díla – medailony jednotlivých autorů (Jiří Dědeček, Pavel Dobeš, Jaroslav Hutka, Pepa Nos, Karel Kryl, Vladimír Merta, Jaromír Nohavica, Karel Plíhal, Vlastimil Třešňák) 3) Interpretace klíčových textů 4) Pedagogická aplikace tématu V rámci práce bude vypracován praktický projekt.

ČERMÁKOVÁ, Dana. Jaromír Nohavica. Třetí doplněné vydání. [Praha]: Imagination of People, 2016. 199 stran, xxiv stran obrazových příloh. Portréty. ISBN 978-80-87685-37-2. ČERNÝ, Jiří. Jiří Černý ...na bílém: hudební publicistika. První souborné vydání. Praha: Galén, [2014]-[2018]. 5 svazků. Olivovníky. ISBN 978-80-7492-157-5. DĚDEČEK, Jiří. Blues pro slušný lidi. V tomto souboru vyd. 1. Praha: Academia, 2002. 486 s. ISBN 80-200-0901-9. DENČEVOVÁ, Ivana a kol. Fenomén Karel Kryl. Vyd. 1. Praha: Radioservis, 2014. 157 s. ISBN 978-80-87530-41-2.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta
Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.
Oponent: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 14. 12. 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 4. května 2020

René Josef

Poděkování

Rád bych poděkoval prof. PhDr. Vladimíru Křivánkovi, CSc., a PhDr. Janu Pirnerovi za odborné vedení a pomoc při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

JOSEF, René. *Čeští písničkáři usilují o svobodu (1988–92). Klíčové texty a jejich interpretace*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. Bakalářská práce.

Bakalářská práce mapuje na základě historických, kulturních a literárních souvislostí proměny české zpívané poezie v letech 1968–92. Dále interpretuje klíčové texty několika generací písničkářů, jejichž texty přispěly k politické změně v Československu. Proč zmínění autoři měli potřebu se vyjádřit, jaké výrazové prostředky k tomu použili? Jak je možné, že tito písničkáři a zpěváci dokázali zaujmout posluchače a ovlivnili svým postojem, projevem a myšlenkami tisíce lidí? V rámci pedagogické aplikace tématu byl vypracován praktický projekt pro žáky 2. stupně ZŠ a pro studenty SŠ, kde se účastníci seznámí s dobou totality a nesvobody v naší zemi, kterou sice nezažili, ale měli by ji znát.

Klíčová slova: písničkáři, písňové texty, svoboda, cenzura

Annotation

JOSEF, René. *Czech songwriters strive for freedom (1988–92). Key texts and their interpretation*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis focuses on the mapping of the transformation of Czech poetry, which was set to music over the years 1968–92, based on historical, cultural and literary context. Furthermore, we interpret the key texts of several generations of songwriters, whose lyrics contributed to the political change in Czechoslovakia. We ask the following questions: Why did the authors need to express their feelings and what means of expression they used? How was it possible that these singers fascinated the audience and subsequently influenced thousands of people by their attitude, expressions and thoughts? As a part of the pedagogical application of the topic, a practical project was elaborated. The project is mainly focused on pupils of the 2nd level of elementary school and the students of secondary schools. Participants will learn about the time of totalitarianism and non-freedom in our country, which they have not experienced but should know.

Keywords: songwriters, song lyrics, freedom, censors

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Společenský vývoj v Československu 1948–1989.....	9
2.1 Spisovatelé a svědomí národa.....	10
2.2 Osudný 21. srpen 1968	12
2.3 Normalizace.....	13
2.4 Činnost StB v časech normalizace.....	14
2.5 Rozhlasové stanice Hlas Ameriky a Svobodná Evropa.....	14
2.6 Rok 1989 ve střední a východní Evropě.....	14
3. Hudba a společnost.....	16
3.1 Hudba a její popularita	17
3.2 Síla poezie (textu).....	18
3.3 Čeští písničkáři a zpívaná poezie.....	19
3.4 Karlův most a Lennonova zeď	20
3.5 Postoj umělců na společenský vývoj v Československu po roce 1968	21
3.6 Upálení Jana Palacha, reakce Jaroslava Seiferta a Bohdana Mikoláška	21
3.7 Oficiální proud.....	24
3.8 Underground.....	25
4. Menšinový žánr	26
4.1 Vznik Šafránu	27
4.2 Cenzura, zákazy a omezení	27
4.3 Balancování na hraně.....	28
4.4 Zpěváci a StB.....	30
4.5 Mluvené slovo mezi písněmi	33
4.6 Exilová a domácí scéna v písni Karla Kryla.....	34
5. Písničkáři.....	35
5.1 Jaromír Nohavica.....	35
5.2 Karel Kryl.....	36
5.3 Vladimír Merta	38
6. Proměny české zpívané poezie v letech 1988–1992	39
6.1 Rok 1988.....	39
6.2 Rok 1989.....	40
6.3 Rok 1990.....	45
6.4 Rok 1991.....	45

6.5	Rok 1992.....	46
7.	Projekt	46
7.1	Čeští písničkáři usilují o svobodu (literárně-hudební dílna)	46
7.2	Literárně-hudební dílna	46
7.3	Deník chlapce narozeného v roce 1970 a otázky	48
8.	Závěr.....	50
9.	Bibliografie.....	53
	Přílohy	57

1. Úvod

Bakalářská práce předkládá obraz české zpívané poezie v letech 1968–92 a interpretuje klíčové texty několika generací písničkářů, jejichž texty přispěly k politické změně v Československu. Pochopit význam zpívané poezie v uvedeném období lze pouze v historických souvislostech a na základech literárních a kulturních. Součástí práce je popis událostí a postav významných českých spisovatelů, písňových textařů a interpretů, kteří v dobách útisku usilovali o svobodu slova a vystupovali proti totalitnímu režimu.

Předmětem bádání je analýza vybraných textů v kontextu doby a prostředí, ve kterých vznikaly. Proč zmínění autoři měli potřebu se vyjádřit, jaké výrazové prostředky k tomu použili? Mohli tito písničkáři, textaři a interpreti mít nějaké vzory a příklady, které je formovaly a inspirovaly nejen po stránce hudební?

Cílem práce je zachytit proměnu české zpívané poezie v letech 1988–92. Na základě analýzy autor vysvětluje nezbytnost využití metafory v textu jako prostředku pro předání informací tzv. navíc, která zároveň představovala jedinou preventivní ochranu pro autora před represemi totalitní moci.

Jak je možné, že písničkáři a zpěváci zmíněné doby dokázali zaujmout posluchače a ovlivnili svým postojem, projevem a myšlenkami tisíce lidí? Zároveň se autor pokusí zjistit, jak moc to pro posluchače bylo důležité a jestli zpívané básně mohly přispět k pádu komunismu v Československu. Zdali básníci a spisovatelé byli a jsou opravdu svědomím národa, a to i přes tu skutečnost, že mnozí byli pronásledováni, zavražďováni, trestáni a umlčováni.

V rámci práce byl vypracován praktický projekt, který je zaměřen na žáky 2. stupně základních škol a studenty středních škol. Žáci a studenti se budou moci na praktických příkladech seznámit nejen s vybranými písničkáři a jejich texty, ale i s dobou totality a nesvobody v naší zemi, kterou sice nezažili, ale kterou by měli znát.

2. Společenský vývoj v Československu 1948–1989

V roce 1948 došlo v Československu ke komunistickému státnímu převratu, který proběhl mezi 17. a 25. únorem 1948. Naše země se od této doby stává součástí východního bloku a česká politická reprezentace přijímá politiku Sovětského svazu. Dokončuje se znárodnění, které kompletně zlikviduje soukromý sektor v Československu. Represe státu zasáhnou i malé řemeslníky, živnostníky a vše nakonec dovrší násilná kolektivizace venkova. Dochází k politickým soudním procesům, uvěznění a útlaku obyvatelstva. To vše vede k ekonomickému úpadku. V roce 1953 byla provedena neohlášená měnová reforma, jejímž důsledkem bylo znehodnocení úspor obyvatelstva.

50. léta vystihuje například Bohumil Hrabal ve své knize *Skřiváci na niti*, Jan Procházka v knize *Ucho*, Milan Kundera v knize *Žert* nebo Petr Šabach v knize *Občanský průkaz*. Tato uvedená díla se dočkala i filmového zpracování.

Václav Havel popsal zmíněnou dobu následujícím způsobem: „V padesátých letech byly v naší zemi ohromné koncentrační tábory a v nich desetitisíce nevinných lidí. Na stavbách mládeže se přitom hemžily desetitisíce nadšenců nové víry, zpívajících budovatelské písně. Mučilo se a popravovalo, dramaticky prchalo za hranice, konspirovalo – a zároveň se psaly oslavné básně na hlavního diktátora.“ [Havel, 1990, s. 118]

V šedesátých letech se situace pomalu mění k lepšímu. „Útlak v komunistických zemích se zmírňoval, třebaže občasně výpady proti údajným nepřátelům pokračovaly. Po sovětském

dobrodružství na Kubě se obrušovaly i hroty mezi supervelmocemi, někteří snílci mluví o konvergenci čili splynutí kapitalismu a socialismu.“ [Pacner, 2011, s. 484]

Po devatenácti letech od Vítězného února nastává uvolňování napětí. Reformy Pražského jara byly pokusem urychlit proces demokratizace. Tento záměr vyvolal reakci na sovětské straně. Dne 21. srpna 1968 tisíce vojáků vojsk Varšavské smlouvy zahájili okupaci našeho státu. Dochází k normalizaci, která má za následek obnovení cenzury, propouštění ze zaměstnání, kádrování, vyhazování ze škol, represí a šikanu. Svoji úlohu také sehrála Státní bezpečnost (StB). V 70. a 80. letech byl útlak uplatňován jinak než v 50. letech, mnohem sofistikovanějšími a skrytějšími metodami. Režim byl stále nedemokratický, přes sto tisíc lidí se odhodlalo nebo bylo donuceno k emigraci či exilu. Kdo chtěl dělat kariéru, musel vstoupit do KSČ, čehož mnozí využili především kvůli svému prospěchu. Do 17. listopadu 1989 a do doby konání svobodných voleb zbývalo ještě mnoho normalizačních let.

2.1 Spisovatelé a svědomí národa

Karel Havlíček Borovský, byl český básník, novinář a politik, který je považován za zakladatele české žurnalistiky, satiry a literární kritiky. Pokud mluvíme o tématu spisovatelé a svědomí národa, můžeme začít právě u Havlíčka. Za své názory a myšlenky byl stíhán, zakazován, a následně deportován na 3 a půl roku do vyhnanství. V Brixenu sice měl relativní volnost, ale byl pod policejním dohledem, izolován od vlasti a přátel.

Tyrolské elegie – Havlíček Borovský

*Bach¹ mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví, že prej potřebuju
změnu povětrí.*

[Borovský, s. 6, E-kniha]

V roce 1917 byla situace odlišná. Končila Velká válka a čeští politici byli pasivní a mnohdy loajální vůči stávající vládě. Rozsáhlé spektrum kulturní elity na to reagovalo manifestem, který dával jasně najevo, že národ chce být svobodný. Manifest podepsal jako první Alois Jirásek a postupně jej následovalo dalších 221 literátů. Manifest byl původně určen pro poslance, ale po zveřejnění se dočkal vřelého přijetí od české veřejnosti.

Necelých dvacet let od vzniku samostatného státu Československa byl dne 15. května roku 1938 zveřejněn manifest na obranu republiky Věrní zůstaneme!, který navazoval na manifest z roku 1917. V dokumentu rezonuje myšlenka občanské svobody bez ohledu na politické přesvědčení, rasový původ či náboženské vyznání a mezi prvními podepsanými byly osobnosti české vědy, kultury a umění. Manifest provázela rozsáhlá podpisová akce. Dne 23. září 1938 došlo k vyhlášení všeobecné mobilizace a o půlnoci 30. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda. Německému kancléři Adolfu Hitlerovi se podařilo na diplomatickém poli rozbít demokratické Československo. Do začátku vypuknutí 2. světové války zbývalo už jen 11 měsíců.

Během druhé světové války bylo popraveno a zavražděno mnoho československých obyvatel, mezi nimiž byli i významní umělci a spisovatelé. Vladislav Vančura byl za své

¹Alexander von Bach byl rakouský politik, ministr spravedlnosti (1848–1849) a ministr vnitra Rakouského císařství (1849–1859). Byl strůjcem zavedení neústavní moci tzv. neoabsolutismu (Bachův absolutismus).

protifašistické postoje dne 1. června 1942 zastřelen německými okupanty na Kobylišké střelnici. Karel Poláček byl postupně odveden do německého nacistického koncentračního a vyhlazovacího tábora v Terezíně, Osvětimi a Hindenburgu, kde za nejasných okolností 21. ledna 1945 zemřel. Julius Fučík byl český komunistický novinář, literární a divadelní kritik a překladatel. Po roce 1948 z něho komunistická propaganda vytvořila symbol kulturní i politické ideologie. To ale nic nesnižuje na skutečnosti, že byl za odboj proti fašismu dne 8. září 1943 ve věznici v Berlíně-Plötzensee popraven oběšením. Karel Hašler během války zpíval vlastenecké a protiněmecké písně. V roce 1941 byl zatčen gestapem a později zavražděn v koncentračním táboře Mauthausen. Bohužel podobných osudů bylo mnohem více.

Literaturu poválečných padesátých let můžeme podle Jana Lopatky rozdělit na tři oficiální kategorie. Starší autoři, kteří psali ideologizované texty, svazácká autorská mládež a třetí skupinu tvořili dělničtí spisovatelé. Paralelně s oficiálním proudem vzniká česky psaná literatura poválečné emigrace a domácí literatura nepublikovaná. „Literární dílo není samozřejmě dobré jen tím faktem, že vzniká ilegálně, že je zakazováno, netrpěno. Příznačné přitom je, že tato díla byla netrpěna nejen proto, že neodpovídala vnějším požadavkům na to, jak se má psát, ale především pro nepřípustně realistickou výpověď o době.“ [Lopatka, 1995, s. 392]

Co je zakazované tedy nemusí být nutně lepší nebo stejně dobré jako oficiální literatura. Jan Lopatka dále poznamenává: „Důležité je, že většina těchto textů nestárne s dobou, ale právě naopak vyjevuje nové a nové kvality především pokud jde o svědectví o době a lidech v ní.“ [Lopatka, c. d.]

Ve dnech 22.–29. dubna 1956 se konal v Praze II. sjezd Svazu československých spisovatelů. Jen pár let předtím u nás probíhaly inscenované politické procesy, které komunistický režim používal k upevnění moci. Byla zavedena cenzura a likvidovala se politická opozice. Michal Bauer k tomu píše: „Symptodem sjezdu se stalo heslo o spisovatelích jako svědomí národa, hovořilo se o odpovědnosti spisovatele za stav společnosti a umění, o nutnosti mluvit a psát pravdu.“ [Bauer, 2011, s. 30]

Právě na zmíněném II. sjezdu odvážně vystoupili se svým příspěvkem básníci František Hrubín a Jaroslav Seifert. František Hrubín mj. ve svém projevu řekl: „Je ctí být básníkem této země, tohoto lidu, je vzrušující být básníkem této bouřlivé doby. Básník v sobě hloubí co největší prostor pro svobodu. Čím více prostoru pro svobodu vyhloubí v sobě, tím více prostoru pro ni dobude i vně, svému národu, svému lidu, a geniální básník celému lidstvu.“ [Bauer, 2011, s. 243]

Jaroslav Seifert se ve velice emotivním a odvážném projevu zastal zakazovaných a vězňených spisovatelů své doby: „Vracím se do minulosti české literatury a marně hledám, že by některý z našich velkých českých básníků, a zvláště někteří z těch, kteří ve svých básních formulovali postuláty českého národa, jako byli Neruda, Čech, Machar a Dyk, zastavili se uprostřed svého díla a stanuvše, oznámili svému národu a svým čtenářům, že nemluví pravdu. Či vzpomínáte si, že by někdo z nich někdy prohlásil: Čtenáři, odpusť, chodil jsem kolem tvých bolestí a kolem utrpení českého lidu a zavřel jsem oči. Nemluvil jsem pravdu. Smlčí-li pravdu kdokoliv jiný, může to být taktický manévř. Smlčí-li pravdu spisovatel, lže.“ [Bauer, 2011, s. 464]

Během diskusních příspěvků obou literátů několikrát zazněl hlučný a dlouhotrvající potlesk. Seifertův projev byl dokonce ukončen více jak půl minutovým potleskem. [Příběhrozhlasu, 2018, on-line]

Šíření projevu Hrubína a Seiferta se ale v daný okamžik režimu zabránit podařilo, poselství bylo izolováno.

Režim dokázal ničit knihy a likvidovat malé tiskařské dílny. V roce 1950 byla např. zlikvidována tiskařská dílna otce Karla Kryla, na kterých se tiskly knihy Karla a Josefa Čapka, V. Nezvala, F. Halase, B. Reynka, Gogola a dalších významných spisovatelů a básníků, které byly hrozbou, neboť mohly šířit myšlenky oficiální garniturou zakázané. Naštěstí to režim nikdy nedokázal provést dokonale. Mohlo se potlačovat, zakazovat, omezovat, regulovat, ale ani tehdy „všemocní“ komunisté nedokázali zcela vymazat či přepsat historii a zničit nepohodlnou literaturu. [Čermák, 1993, s. 8–10]

Stejně jak probíhala čistka mezi obyvatelstvem, odstraňovaly se knihy z veřejných knihoven a knihkupectví. Lidé ale měly ve svých soukromých knihovnách spisy režimem zakázané, které se sice z opatrnosti moc nepůjčovaly, ale sloužily v mnoha rodinách jako součást výchovy. Snaha Seiferta a Hrubína tehdy neměla hmatatelný a okamžitý účinek, jejich myšlenky se k mnoha lidem nedostaly, ale co je podstatné, pro národ tato slova nebyla zapomenuta. V příhodný okamžik toto poselství bylo připomenuto a mohlo inspirovat a vést k činům hodných následování.

Spisovatelé se museli naučit žít v totalitě, pokud chtěli relativně svobodně tvořit a zároveň sdělovat své myšlenky a postoje. Existuje mnoho příkladů, jak na zmíněnou situaci autoři reagovali. Tímto procesem si prošel i jeden z nejvýznamnějších spisovatelů druhé poloviny 20. století. Dva zveřejněné básnické eposy Bohumila Hrabala *Bambino di Praga* a *Krásná Poldi* vyvolaly ve své době literární skandál, přičemž kritika dílo nešetřila. Když básně vyšly na sklonku 60. let knižně ve svazku *Poupata*, bylo vše záhy zničeno. Dílo ovšem vycházelo z přímého prožitku autora, jeho života v poválečné Praze a z práce v kladenských hutích. Život, imaginace, obrazy ošklivosti i vznešenosti, rozporuplnost jak uvnitř, tak i navenek. Proč měnit něco tak autentického a strhujícího? Pod tíhou kritiky Hrabal nakonec ustoupil a obrousil hrany. Je bezpochyby zřejmé, že kritika vytříbila styl autora, který zůstal stále svůj a zároveň se stal literátem úspěšným. Hrabal mnoho svých děl přepracoval. Jan Lopatka zmiňuje, že je vhodné znát i ty původní texty, abychom lépe porozuměli nejen autorovi, ale také době, ve které tvořil. „Kdo má možnost porovnat je s původními texty nepublikovanými, může lehce zjistit, že ty původní jsou nejen výraznější, ale i daleko plastičtější především jako nenapodobitelné svědectví o době. Dodatečné úpravy jsou většinou na škodu právě těmto neopakovatelným kvalitám dokumentárním.“ [Lopatka, 1995. s. 394]

2.2 Osudný 21. srpen 1968

V roce 1967 ve dnech 27.–29. června se konal významný IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, který lze označit za počátek Pražského jara. Kriticky na něm vystoupil například Milan Kundera, Pavel Kohout, Alexandr Kliment, Ludvík Vaculík nebo Václav Havel. Reformy Pražského jara byly pokusem uvolnit režim a urychlit proces demokratizace společnosti. Přitom jedním z nejdůležitějších reformních počínů bylo zrušení cenzury. Stalo se tak vůbec poprvé v české historii a formálně to bylo potvrzeno dne 26. června 1968 úpravou Zákona č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. [Předpis 84/1968 Sb., on-line]

Ferdinand Peroutka² v komentáři pro Rádio Svobodná Evropa ze dne 4. listopadu 1967 poměrně přesně zachycuje zrůdný pohled totalitní moci na svobodu slova: „U nás panuje

² Ferdinand Peroutka (1895–1978) byl český spisovatel, dramatik a významný český novinář dvacátých až sedmdesátých let 20. století.

svoboda literatury, pravil pan prezident,³ každý si může psát, co chce, komunistická strana si jen vyhrazuje právo nedovolit to zveřejnit. [...] Literatura a umění potřebují svobody k svému rozvoji, pravil Lenin, ale my jsme komunisté a budeme regulovat literaturu a umění.“ [Peroutka, 2005, s. 424]

Osudný den 21. srpna 1968 znamenal pro celý český národ nepopsatelný šok. Okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy se ukončil proces demokratizace společnosti. V následujícím roce přišlo období, ve kterém se postupně dostali k moci politici, kteří poté zahájili normalizaci. Tím byly jakékoli pokusy o změnu politického systému v republice na dlouhých 21 let potlačeny. Ferdinand Peroutka byl událostmi v srpnu 1968 rovněž zasažen. V rozhovoru pro Rádio Svobodná Evropa dne 4. ledna 1969 uvádí: „Invaze do Československa způsobila ve světě větší otřes než invaze do Maďarska, poněvadž Čechoslováci byli napadeni pro nic jiného než pro své smýšlení.“ [Peroutka, 2005, s. 491]

2.3 Normalizace

Srpen roku 1968 mnoha lidmi, i některými kovanými komunisty, silně otřásl. Režim potřeboval získat zpět na svoji stranu přízeň obyvatelstva. Začalo se mohutně stavět, stát nabízel mladým lidem výhodné novomanželské půjčky. Družstevní byty se staly dostupné téměř pro všechny, postupně dochází k populační explozi. Základní školy kapacitně nestačily, a tak se základní školní docházka zkrátila z 9 let na 8 let. Pod povrchem této úlitbě obyvatelstvu režim zavedl opět cenzuru, zrušil mnoho sdružení a organizací, provedl čistky v komunistické straně a opět začal utahovat smyčku všem, kteří odporovali komunistickému zřízení. Otevřená kritika i humor na úkor socialismu a komunismu se trestal. Největší hrozbou byla ztráta zaměstnání a společenského postavení a v případě potřeby i odnětí svobody. Děti mnohdy povinně navštěvovaly Pionýrské organizace a následně přecházely do Socialistického svazu mládeže, který spravovala KSČ. Nebylo vůbec vzácné, že doma se mluvilo jinak než ve škole. V případě jakékoliv otevřené kritiky byla oprávněná obava, že by se děti a studenti nedostali na vytouženou školu, případně by byli pro svůj názor ze školy vyloučeni. O těchto dětech, které se narodily v roce 1970 v Československu, se začalo říkat, že to jsou Husákovy děti. Na území Československa byla trvale umístěna sovětská okupační vojska, přičemž hlavním tématem ve společnosti byla často se opakující zpráva o splnění či překročení plánu a o úspěšném plnění pětiletky.

V roce 1977 bylo vytvořeno prohlášení Charty 77, ale text nebyl zveřejněn a přístup k němu byl téměř nemožný. Občanská iniciativa kritizovala státní moc za nedodržování lidských a občanských práv. Během několika týdnů se konala protiakce, kdy režim připravil podpisovou kampaň Antichartu, aby odůvodnil a legitimizoval pronásledování signatářů Charty 77. Není bez zajímavosti, že jedním z prvních signatářů Charty 77 byl pozdější prezident Václav Havel. Oproti tomu antichartu podepsala i Dagmar Veškrnová, jeho druhá manželka. Mnoho významných umělců vyjadřovalo loajalitu komunistickému režimu a odsouhlasilo pronásledování signatářů Charty 77. Anticharta zapůsobila, protože se její shromáždění vysílalo na televizních obrazovkách.

Na přelomu 70. a 80. let se začala zhoršovat hospodářská i sociální situace v Československu. Ekonomika zpomaluje, na pultech chybí běžné zboží, začíná kvést šedá ekonomika, bují korupce a podplácení. Vznikají nové pojmy jako např. podpultové zboží nebo

³ Antonín Novotný byl československý prezident (1957–1968).

vekslák.⁴ Bylo to období, kdy režim měl pevně v rukou osudy intelektuálů, umělců i obyčejných lidí. Cenzoři byli velice ostražití, až paranoidní, a když například soudruzi špatně naplánovali produkci cukru a ten se na pultech prodejen nějaký čas nedostával, přestala se hrát píseň Karla Gotta Kávu si osladím z roku 1972, aby si náhodou posluchači nemohli dělat legraci ze špatného socialistického plánování. Tak mi o tom vyprávěla má matka. Naproti tomu mnoho lidí bylo spokojených se svým životem. Značnou euforii ve společnosti např. vyvolal v roce 1978 let prvního československého kosmonauta Vladimíra Remka do vesmíru.

2.4 Činnost StB v časech normalizace

Samostatnou kapitolu v nesnadných dějinách Československa tvořila politická policie Státní bezpečnost, tzv. „estébáci“, kteří byli hlavním nástrojem KSČ. Byli využíváni k politickému nátlaku a teroru vůči nepohodlnému obyvatelstvu. StB používala často kruté metody mučení a vynucování přiznání. Po výslechu na StB zemřelo mnoho obyčejných lidí i významných osobností, např. filosof Jan Patočka či kněz Josef Toufar. Nátlak ze strany estébáků, ať už psychický nebo fyzický, byl na vyšetřované osoby mnohdy tak nesnesitelný, že vyšetřované osoby nejdou podle nátlaku a začaly spolupracovat s tajnou policií. Mnozí se ze zatvrzelých odpůrců režimu náhle ocitají „na druhé straně“.

2.5 Rozhlasové stanice Hlas Ameriky a Svobodná Evropa

V Československu byla velká poptávka po informacích, které by nebyly cenzurovány a zkreslovány. Jistou alternativou oficiálních zpráv tvořilo zahraniční vysílání rozhlasových stanic. Poslouchání těchto stanic bylo zakázáno a rušeno, a tak se zprávy poslouchaly tajně a s obtížemi. Dne 16. prosince 1988 bylo rušení těchto stanic ukončeno, důsledkem čehož došlo nepochybně nejen k nárůstu posluchačů nezávislého vysílání, ale především k lepší informovanosti obyvatelstva. Na vlnách rozhlasové stanice Hlasu Ameriky vysílali osobnosti jako Jan Werich, Jiří Voskovec, Jaroslav Drábek, Josef Škvorecký, Ivan Medek ad.

Svobodná Evropa byla rozhlasová organizace založená Kongresem Spojených států amerických a vysílalo se z Mnichova. Dne 21. února 1981 byl na budovu RFE⁵ proveden teroristický útok. Prvním ředitelem českého oddělení v letech 1951–1961 se stal Ferdinand Peroutka. Karel Kryl spolupracoval s redakcí Svobodné Evropy externě, od roku 1983 jako zaměstnanec. Byl symbolem celé jedné generace, která v důsledku Pražského jara musela čelit komunistickému režimu a jeho pronásledování. Právě písně Karla Kryla, které zaznívaly z rozhlasových přijímačů po ukončení rušení, byly signálem, že přicházejí velké změny. Slyšet z rozhlasu písně zakázaných autorů bylo osvěžující a hlavně povzbudivé.

2.6 Rok 1989 ve střední a východní Evropě

Od pol. 80. let usedají zástupci Kremlu a Bílého domu stále častěji za společný jednací stůl. Nejen politikům je jasné, že současný stav ve střední a východní Evropě je neudržitelný. Panuje všeobecná obava, aby nadcházející změny neproběhly krvavě.

⁴ Slangové označení člověka, který nelegálně obchodoval s bony (tuzexové poukázky) a s valutami.

⁵ Radio Free Europe

Ve své knize Umění diplomacie Henry Kissinger⁶ v kapitole Konec studené války – Regan a Gorbačov píše: „Studená válka začala v době, kdy Amerika očekávala období míru. Skončila ve chvíli, kdy se Amerika chystala na nové období vleklého konfliktu. Sovětské impérium se zhroutilo ještě nečekaněji, než se kdysi prudce vytilo ze svých hranic. Stejnou rychlostí nastal obrat amerického postoje k Rusku: za několik měsíců se nepřátelství změnilo v přátelství.“ [Kissinger, 1997, s. 797]

Začátkem roku 1989 se v Maďarsku začala rozpadat železná opona, neboť došlo k odstranění zátarasů a plotů mezi Rakouskem a Maďarskem. Do Prahy se od jara začali sjíždět tisíce východních Němců, kteří doufali, že se přes západoněmecké velvyslanectví dostanou na Západ. „V létě pobývaly desetitisíce východních Němců u Balatonského jezera. Maďaři otevřeli hranice do Rakouska a přiměli je k odchodu do Spolkové republiky. Spolková ústava totiž zaručovala každému východnímu Němci možnost okamžitě se stát občanem SRN. Uprchlo na 150 tisíc lidí.“ [Pacner, 2011, s. 595]

V polovině roku 1989 bylo Chartou 77 vydáno prohlášení Několik vět. Nebyl to nijak výrazně pobuřující dokument, spíše to vyznělo v duchu Perestrojky, ale režim opět tvrdě zakročil. Jména lidí, kteří dokument podepsali, četli na Svobodné Evropě. Opět se zatýkalo a vyslýchalo. Mnohdy docházelo k zahájení trestního stíhání jenom za šíření nebo sbírání podpisů. Během krátké chvíle podepsalo petici několik desítek tisíc lidí.

„Nebylo tam nic, co by slušný člověk nepodepsal, uvedla zpěvačka Hana Zagorová, která v té době byla největší oficiální celebritou, jež petici podepsala. Pro komunistický režim její podpis představoval největší nebezpečí, a proto se jí snažila Státní bezpečnost během pětihodinového výslechu donutit k odvolání podpisu. Neodvolala a následky pocítila okamžitě – pořadatelé začali rušit její koncerty, ocitla se v izolaci.“ [Bernatt-Reszczyńska, 2019, on-line]

Někteří písničkáři mohou vycestovat na západ, a tak dochází k červencovému setkání mezi Jaromírem Nohavicou, Pepou Streichlem a Karlem Krylem ve Vídni. Toto setkání mělo pro Nohavicu velice nepříjemnou dohru, hlavní roli v příběhu sehrála StB. Ve Wroclawi se konal dne 4. listopadu Festival nezávislé kultury, dochází k setkání písničkářů z východu a západu. Některým písničkářům byla účast na setkání znemožněna, jako např. Vladimíru Mertovi. Jiří Dědeček to zkusil letecky z Budapešti, ale do Polska ho stejně nepustili. Tisíce lidí se doslova prodírali přes pohraničníky nebo celníky, aby se mohli koncertu zúčastnit. Jak začal koncert, o tom píše Karel Moudrý ve své knize: „A pak přišel Karel Kryl. Stál na jevišti rozkročený, kytaru přes krk a mlčel. Divadlo mlčelo. Nikdy jsem neslyšel tak absolutní ticho. Vteřiny odbíjely jako hodiny. A z té trémy, místo dlouhé řeči, řekl Karel Kryl nejgeniálnější větu svého života. Dobrý večer po dvaceti letech. Divadlo ještě chvíli mlčelo pravěkým tichem a pak, pak se zbožilo.“ [Moudrý, 2010, s. 82]

Po koncertu Karel zvolal: „Do Vánoc v Lucerně!“ A lidé odpovídali sborově: „Do Vánoc v Lucerně!“

⁶ Henry Alfred Kissinger je americký diplomat, historik, mediální komentátor, politik a politolog německého a židovského původu. Kissinger byl 56. ministr zahraničních věcí USA. V roce 1973 získal Nobelovu cenu za mír.

Obrázek 1. Zleva: Pavel Dobeš, Pepa Nos, Jaroslav Hutka, Petr Dopita, Karel Kryl, Petr Rímský, Jarek Nohavica, Vladimír Veit a Pepa Streichl.

V létě 4. června se v Polsku uskutečnily první napůl svobodné volby, které komunisty doslova šokovaly. Z voleb vzešel nekomunistický premiér Tadeusz Mazowiecki a Polsko se vydalo směrem k tržnímu hospodářství. 9. listopadu 1989 padla Berlínská zeď, která rozdělovala Německo od roku 1961. V Československu vedly události mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989 k pádu komunistického režimu.

3. Hudba a společnost

Od vynálezu knihtisku⁷ masově provází naši civilizaci fenomén knihy, jakožto studnice vědění a poznání. Knihy jsou nejen zdrojem informací, paměti národů a lidských osudů, ale poskytují i jistý druh zábavy. S příchodem rozhlasu ztrácí kniha jedinečné postavení. Mnoho lidí se nově může místo čtení knih věnovat poslechu rozhlasu či sledování televize. Technický pokrok lidem ve 20. století umožní, že už nemusí chodit na koncerty a do divadel za uměleckým zážitkem, ale v pohodlí domova můžou zábavu dostávat právě prostřednictvím rozhlasu. Velkou výhodou zmíněného média je, že v relativně krátké době dokáže tisícům posluchačů zprostředkovat aktuální informace i nabídnout nové písně. To byl jeden z hlavních důvodů rozmachu hudebního průmyslu.

První pravidelné rozhlasové vysílání určené veřejnosti v Československu bylo zahájeno 18. května 1923 ve 20:15 hod v Kbelích. Dne 7. června 1923 byla založena soukromá společnost Radiojournal, československé zpravodajství radiotelefonické, spol. s r. o. Koncese se začaly udělovat až o čtyři měsíce později. Přijímače byly drahé, málo výkonné, nespolehlivé a stály 7–9 tisíc korun. V roce 1923 měl rozhlas jen 47 koncesionářů a jejich šedesátikorunový

⁷ Johannes Gutenberg (cca 1440)

roční a stokorunový měsíční poplatek nestačil pokrývat náklady. Proto se začalo mluvit o tom, že rozhlas by mohl přejít pod stát. V červnu 1925 se majoritním vlastníkem Radiojournalu stal stát. Byly stanoveny nové koncesionářské podmínky pro vlastnictví přijímací stanice, stát přenechal veškerou pravomoc poštovním úřadům. V roce 1926 se platilo za poslech deset korun měsíčně. Pro srovnání: dělník si tehdy vydělal za směnu asi 30 korun. To se odrazilo na raketovém nárůstu posluchačů, neboť ve zmíněném roce bylo vydáno již 174 741 koncesí. Přesto získat koncesi na poslech Československého rozhlasu bylo velmi náročné. Pouze bezúhonný člověk s vlastním bytem měl šanci ji získat. Na počátku vydávalo rozhlasové koncese výhradně ministerstvo pošt a telegrafů. Často se poslouchalo nelegálně. Výroba krystalek, tedy velmi jednoduchých rádií do sluchátka, byla takovým fenoménem, že už v roce 1925 žádal ministr pošt a telegrafů Alois Tučný, aby středoškoláci dostali speciální oběžník, ve kterém by se jim připomnělo, že nelegálním poslechem riskují nejméně půl roku ve vězení. V roce 1937 Alois Tučný zcela změnil názor a přišel s programem, že by média měla zastávat veřejnou službu. Hlavní náplní rozhlasu byly zprávy a informace. V roce 1937 statistika evidovala již 972 694 posluchačů Radiojournalu. [Bednařík, a další, 2011]

Po druhé světové válce se rozhlas postupně rozšířil téměř do všech domácností. Po roce 1948 výrazně stoupl podíl sovětské tematiky a následně se přestaly vysílat mše. Po vzoru Sovětského svazu vzniká rozhlas po drátě.⁸ V roce 1957 měl rozhlas 2 949 038 koncesionářů. [Bednařík, a další, 2011]

Jiří Černý o začátku masivního rozmachu poslouchání hudby píše: „V roce 1957 se v Americe objevila tranzistorová rádia. To samozřejmě pomohlo spoustě lidí víc než desky nebo cokoli jiného. A když se v osmapadesátém začalo díky petřínské vysílače u nás šířit VKV,⁹ tak to možná bylo ještě důležitější.“ [Vondrák, a další, 2004, s. 65]

Rozhlas začíná plnit funkci kulturní instituce, která uvádí literární, dramatická a hudební díla. Vznikají pořady, které dosáhly značné popularity. Mikrofórum – denní dvouhodinové vysílání, reportáže, hudba, rozhovory s hostem. Meteor – magazín vědy a techniky pro mládež. Kolotoč – zábavný pořad. 12 na houpačce¹⁰ – hitparáda, žebříčky oblíbenosti skladeb. „Rozhlas byl v 60. letech nejvýznamnějším zdrojem populární hudby a měl značný vliv na hudební vkus.“ [Bednařík, a další, 2011, s. 298]

3.1 Hudba a její popularita

S příchodem rozhlasu a televize získávají velkou popularitu herci, zpěváci a hudební skupiny. Písničky díky rozhlasu doslova ovládnou veřejný prostor a postupně se rozšiřuje nový společenský fenomén. Zpěváci a jejich písně získávají na oblibě a stávají se pevnou součástí běžného života. V socialistickém Československu je mnoho západních hudebních skupin zakázáno, přesto se především mladí posluchači snaží ladit západní rozhlasové stanice. Do popředí se dostávají pochopitelně také texty písní, které dokážou oslovit posluchače stejně jako dobrá hudba. Lidé si pamatují texty písní a dokážou o nich přemýšlet a ztotožňovat se s nimi. Zpěvákům se začíná pozorně naslouchat, navíc se začínají objevovat jedinci, kteří se nebojí dotýkat závažných společenských témat. Z nejlepších zpěváků se stávají vážené a významné

⁸ Rozhlas po drátě mohl vysílat pouze jednu rozhlasovou stanicí. Síť kabelového rozvodu měla zabezpečit nerušené šíření Československého rozhlasu v případě nepřátelského napadení. „Dráták“ byl veden do kanceláří, dílen, obchodů, škol i domácností.

⁹ Velmi krátké vlny je oblast elektromagnetického záření používaná především pro přenos rozhlasového a radiového signálu v atmosféře.

¹⁰ Později 13 na houpačce, uváděli Mirka a Jiří Černí.

osobnosti, jež dokážou ovlivňovat světové dění. Velká Británie je zemí s bohatou kulturou, která historicky vzato měla výrazný vliv na kulturní a společenské dění v Evropě. Většina populace ví, kdo byli William Shakespeare, Charles Darwin, Isaac Newton nebo The Beatles. Posledně jmenovaná hudební skupina dokázala měnit nejen hudbu, módu, životní styl, ale měla faktický dopad na světovou politiku. Frontmanem skupiny byl John Winston Lennon. „John byl se svými nepříznivými názory na politickou situaci nejhlasitější, a čím jistěji si připadal ve své společenské roli, tím směleji se o své názory děлил.“ [Turner, 2018, s. 119]

Při americkém turné v roce 1965 jednomu novináři z *Datebooku* řekl: „Dosáhl jsem v životě bodu, kdy už můžu říkat jen to, co myslím opravdu upřímně. Nemůžu říkat věci jen proto, že je někteří chtějí slyšet. To bych to sám se sebou nevydržel.“ [Turner, 2018, s. 247]

Začátkem března 1966 Lennon pro bezplatné noviny *London Evening Standard* mj. uvedl, že The Beatles jsou populárnější než Ježíš Kristus. Za několik měsíců, těsně před americkým turné, se stal jeho výrok předmětem mediální manipulace a zvedl tak ohromnou vlnu odporu, nenávisti a výhružek, že se nakonec z obavy o život Ringa, Paula a George za svůj výrok omluvil. Lennon se později s manželkou Yoko Ono začali politicky angažovat a protestovali proti válkám, především proti válce ve Vietnamu.

Myšlenky a činy hudebníka Johna Lenonna ovlivnily a formovaly myšlení a jednání mnoha dalších hudebníků a jejich posluchačů, nesporně i v Československu. Kdo by nechtěl být slavný, bohatý a úspěšný? Mnoho mladíků si po vzoru Lenonna pořídilo svoji první kytaru a začalo psát své vlastní texty. Ve druhé polovině 80. let vzniklo v Československu nezávislé občanské sdružení *Mírový klub Johna Lenonna*, které požadovalo alternativní vojenskou službu a usilovalo o právo na svobodu. [Máchová, on-line]

3.2 Síla poezie (textu)

Poezie vždy představovala v naší kultuře velmi důležitý kulturní, sdělovací a komunikační prostředek. Lidé, kteří neuměli číst, se spoléhali především na svoji paměť. Básně usnadňují nejen zapamatování textu, ale napomáhají také jeho pochopení. Není náhoda, že první setkání s textem u malých dětí se uskutečňuje pomocí říkanek a rýmů. Básně dokážou pobavit, rozesmát a rozplakat, mohou pobouřit i pohladit, ale hlavně mohou vést k zamyšlení a přemýšlení.

Po první světové válce u nás dokonce vznikl nový literární směr poetismus. Profese básníka byla v našich zemích po právu vnímána s velkou úctou a respektem. Největším nepřítelem svobodného myšlení autora je cenzura. Kdo bude číst Seiferta a jeho zakázanou *Píseň o Viktorce*? Holana, jehož sbírky po roce 1948 nemohly vycházet? Kdo pochopí *Hrubínovu labuť*, která odsouzena mezi ledovce nemůže vytrhnout křídlo zamrzlé v ledu? V okamžiku, kdy je dílo zakázáno nebo mizí z knihoven a pultů prodejen, v takovém případě se myšlenky autora k čtenáři nedostanou. A tak se žijící zakazovaní literáti musí naučit psát jinak. Autoři nespjati s režimem doufají a očekávají pozorného a přemýšlivého čtenáře, který nechce jenom splynout s textem a jeho příběhem, ale aktivně spolupracuje při hledání odpovědí na kladené otázky pečlivě nachystané autorem při výstavbě příběhu. K tomu mohou hojně využívat metafory, jinotaje, alegorie, symboly a přirovnání, což čtenáři očekávají, a dokonce někdy i vyžadují. Je to mnohdy balancování na hraně, co ještě projde a co už dozorový orgán neschválí. Zakázané sbírky básní také vycházely v samizdatu, ale pro vydavatele to

představovalo značné riziko. Například Jiří Gruntorád¹¹ byl za samizdatové šíření Seifertových básní odsouzen v roce 1981 ke třem letům odnětí svobody. Přitom v roce 1984 právě Jaroslav Seifert dostal Nobelovu cenu za literaturu, která byla uznáním jednak pro samotného autora, ale zároveň také poctou pro celou českou literaturu.

3.3 Čeští písničkáři a zpívaná poezie

Za jednoho z prvních velkých českých písničkářů můžeme označit Karla Hašlera.¹² Po první světové válce se v Osvobozeném divadle zpívaly písně autorské dvojice Jiřího Voskovce a Jana Wericha na hudbu Jaroslava Ježka.¹³ Písně se staly mimořádně populární, přesáhly hranice divadla a začaly žít svým vlastním životem. Před druhou světovou válkou se autoři nebáli zpívat ani antifašistické písně. Po válce na V + W navázala další divadelní autorská dvojice Suchý – Šlitr.¹⁴ Zcela pochopitelně se nejednalo pouze o tyto výrazné osobnosti, neboť k písničkáření můžeme zařadit i mnoho dalších a dalších autorů a zpěváků zmíněné doby.

Česká písničkářská tradice vychází především ze slovesnosti. „Naši předkové v dávných staletích vnímali slovesné umění jinak než my dnes, poezie nebyla záležitostí literární, nýbrž orální. Báseň byla produkcí, představením vždycky jedinečným a jedinečností chvíle přetvářeným. Za slovy nebyl ten a ten určitý autor, úzkostlivý o každé slovo a písmeno a jeho přesnost a hrdý na svou originalitu.“ [Frynta, 1993, s. 71]

Písňové texty můžeme prvotně vnímat emotivně jako součást hudby a přednesu interpreta. Pokud oddělíme text od hudby, lze v něm nacházet další rozměry. Od slovesnosti se tak dostáváme ke zpívané poezii. Zdali nejprve vzniká text a potom melodie, naopak, či vše dohromady, je z pohledu posluchače nepodstatné. Důležité je uvědomit si, že samostatný text může žít svým vlastním životem. Psanému textu bychom mohli více porozumět. Můžeme vypočítat index opakování, ekvizitnosti nebo gravidnosti textu, určit funkční umělecký styl, prozkoumat horizontální členění, nalézt výrazové prostředky, leitmotiv, tematickou výstavbu či převést umělecký text do prozaického textu, ale také můžeme případně nalézt ukryté významy a poselství. Jde především o jazykovou komunikaci mezi expedientem a percipientem, která může být více či méně rozkódována, tzn. přijata a pochopena.

Jestliže ale textu nerozumíme ať už při opakovaném poslechu nebo čtení, nejsme si jisti, zdali jsme pochopili správně autora, nedokážeme rozšifrovat některé obraty, může to být přímo záměr autora anebo se jedná o kouzlo nechtěného. Pokud se někdy básníka zeptáme, co přesně myslel tím konkrétním veršem, může se stát, že ani on sám neví, co to znamená. Tvůrčí činnost je ve své jednoduchosti tak nekonečně složitá, rozsáhlá a rozmanitá, že zdaleka ne všechno můžeme správně popsat a zařadit. Karel Čapek ve své povídce „Básník“ jeden takový případ srozumitelně popisuje. Básník Nerad napíše báseň, které zpočátku nerozumí ani on sám. „Báseň, to jsou volné, surreální představy, které skutečnost vyvolá v podvědomí básníka, víte? Takové ty zrakové a sluchové asociace. A těm se má čtenář poddat.“ [Čapek, s. 61, E-kniha]

V roce 1964 Československo navštívila legenda světového folku Peter Seeger. Jiří Tichota uvedl, že tento písničkář mohl ovlivnit hudební dění ve vznikajících žánrech folku a country. Nesmíme také opomenout například vliv skotského písničkáře a kytaristu Donovana

¹¹ Jiří Gruntorád – knihovník a vydavatel samizdatové literatury. V prvním ročníku udílení ocenění Magnesia Litera v roce 2002 obdržel cenu za přínos české literatuře.

¹² Karel Hašler (1879–1941) byl český písničkář, herec, textař, skladatel, spisovatel, scenárista, dramatik a režisér. Podle jeho jména jsou pojmenované větrové bonbóny Hašlerky i asteroid č. 37939.

¹³ Osvobozené divadlo – významné meziválečné avantgardní divadlo.

¹⁴ Divadlo Semafor bylo založeno v roce 1959 v Praze.

či amerického písničkáře a nositele Nobelovy ceny za literaturu Boba Dylana nebo jeho bývalou přítelkyni písničkářku a politickou aktivistku Joan Baezovou. Nahrávky těchto autorů se dostávaly za železnou oponu a jejich hudební i nehumedbní činnost mohla mnohé inspirovat. [Vondrák, a další, 2004, s. 68–69]

Po roce 1968 byl hlavním představitelem našich písničkářů, kteří zpívali protestsongy, Karel Kryl. Nepřehlédnutelné postavy s dlouhými vlasy byli Jaroslav Hutka, Vlasta Třešňák, Vladimír Veit a také Pavel Žalman Lohonka. Objevili se sourozenci Ulrychovi a dvojice Paleček a Janík. Velkou osobností byl Bob Frýdl, který začínal jako klasický písničkář. Podle svého velkého vzoru Dylana převzal jeho křestní jméno jako svůj pseudonym. Zcela odlišný projev měl a dodnes má výborný kytarista a zpěvák Vladimír Merta, který vystudoval ČVUT a FAMU a uplatnil se i v jiných uměleckých oborech.

3.4 Karlův most a Lennonova zeď

Počátkem roku 1968 léta budovatelských písni téměř odvanula, ve vzduchu byla cítit svoboda a nastalo velké očekávání změn ve společnosti. Na jaře se začalo spontánně hrát na Karlově mostě a postupně byl most plný písničkářů z celé republiky. Podle Jaroslava Hutky s nápadem po vzoru beatníků hrát venku přišel Petr Kalandra. [Vondrák, a další, 2004, s. 83]

Přestože se tam hrálo jen pár měsíců, stala se z toho masová záležitost. Dokonce až z Ostravy na most jezdil hrát začínající písničkář Pepa Streichl. S 21. srpnem to ale vše rychle skončilo. Přesto se na tuhle krátkou činnost ani po letech nezapomnělo a například v roce 1989 se každou středu a neděli pod sochami na mostě scházeli tremповé a hrálo se tam na kytaru a zpívali se písničky.

Obrázek 2. Lennon wall – pamětní místo (leden 2020)

Lennonova zeď je zeď Maltézské zahrady na Kampě nedaleko Karlova mostu. Zprvu to byl prostor pro vzkazy a verše, po smrti Johna Lennona zde vznikl symbolický náhrobek. Komunisté nechali zeď v roce 1981 přetřít a místo náhle získalo další význam. Zeď se stala symbolem volnosti a svobody. Místo poezie se na zdi začali objevovat hesla s politickým

podtextem a postupně se zde začaly tvořit protestní shromáždění, které režim potlačoval tvrdými policejními zásahy. V loňském roce (2019) byla zeď prohlášena pamětním místem.

3.5 Postoj umělců na společenský vývoj v Československu po roce 1968

Hudební scéna v Československu se zásadně mění po 21. srpnu 1968. Na okupaci reagovali umělci, spisovatelé, vědci, ale asi nejvíce byli slyšet díky rozhlasu zpěváci. Vznikaly písně, které národ přijal s nadšením a dokázal se s nimi identifikovat. Nejvýraznější píseň té doby nazpíval v roce 1968 Milan Chladil. Píseň s názvem Běž domů, Ivane, složil a otextoval Jaromír Vomáčka. Emotivní píseň Krysař nazpíval Waldemar Matuška s českým textem Iva Fischera, v originále Hugues Aufray Le joueur de pipeau.

Jasný postoj v té době vyslala do éteru také Marta Kubišová, když nazpívala Modlitbu pro Martu. Hudbu složil Jindřich Brabec, text na motivy Jana Ámose Komenského napsal Petr Rada. Tuto píseň Marta Kubišová zazpívala dva dny po okupaci, a píseň se stala symbolem odporu českého národa proti vpádu vojsk Varšavské smlouvy. Umělců, kterým nebyl lhostejný osud národa, bylo mnoho.

Zvláštní osud měla skladba Píseň o mé zemi, se kterou Karel Černoch v roce 1969 vyhrál Zlatou Bratislavskou lyru. Hudbu složil Karel Černoch a otextoval Pavel Žák. Karel Černoch kvůli téhle písni dva roky nemohl vystupovat. Po sebekritice a distancování se od skladby nakonec mohl opět zpívat. Část veřejnosti ho za to nazvala kolaborantem. Marta Kubišová od roku 1970 měla režimem zakázáno zpívat, zákaz platil až do roku 1989.

Samostatnou kapitolou jsou písně Karla Kryla, který přesně popsal události z roku 1968. Z písniček se náhle stávají symboly nespokojenosti, vzdoru a protestu proti vývoji ve společnosti. Zpěváci jsou mluvčími občanů, ti se s nimi identifikují a ztotožňují. I písně, které by ještě před rokem málokoho zajímaly, se stávají mementem pošlapání svobody a našeho národa. Zpěváci a písňové texty dokáží uvést společnost do pohybu, ale cenzura, zákazy a perzekuce nakonec umlčí tento odvážný a obdivuhodný umělecký přístup. V roce 1969 už bylo jasné, že je to ztracený boj, ale právě tehdejšími statečnými umělci patří velký dík za to, že položili základ pro další generaci. Generaci, která měla teprve nastoupit, aby po vzoru svých předchůdců odvážně zesměšnila a znemožnila totalitní systém a zásadní měrou se přičinila k jeho pádu.

3.6 Upálení Jana Palacha, reakce Jaroslava Seiferta a Bohdana Mikoláška

Dne 16. ledna 1969 se v Praze v horní části Václavského náměstí polil hořlavinou a zapálil 21letý student Univerzity Karlovy Jan Palach. Na následky popálenin po třech dnech zemřel. Jan Palach těsně před svým činem napsal několik dopisů, které adresoval představitelům studentů a Svazu spisovatelů.

„Vzhledem k tomu, že se naše národy octly na okraji beznaděje, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit lid této země následujícím způsobem: Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát pro naši věc upálit. Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku, a tak jsem získal právo napsat první dopis a nastoupit coby první pochodeň.“
[Blažek Petr – Příprava, 2020]

Atmosféru tehdejších lednových dnů dokládá veřejné vystoupení básníka a spisovatele Jaroslava Seiferta v Československé televizi dne 20. ledna 1969: „Vám, chlapci, kteří jste se odhodlali zemřít! Nechceme žít v nesvobodě, a proto v nesvobodě žít nebudeme. To je vůle nás všech, všech lidí, kteří zápasí o svobodu národní a o svobodu vlasti. Nikdo nesmí zůstat sám, ani vy, studenti, kteří jste se rozhodli k nejzoufalejšímu činu, nesmíte mít pocit, že není jiná cesta, než kterou jste sami zvolili. Prosím vás, nemyslete si ve svém zoufalství, že naše věci se dají vyřešit jenom hned a že se řeší jen tady. Máte právo udělat se sebou, co chcete. Nechcete-li však, abychom se všichni zabili, nezabíjejte se.“ [Blažek – Projev básníka Jaroslava Seiferta ke studentům, 2020, on-line]

Velice sugestivní píseň o Palachovi Ticho v témže roce napsal student teologie Bohdan Mikolášek.

Ticho – Bohdan Mikolášek

*Ticho a lidé proudí ulicí
a málo – málo kdo se smál.
Nehybný chodník smekl čepici
a ticho spěchá, spěchá dál.*

*To ticho seřazené v průvodu
a někdo tvářím vážnost dal
jak žízeň hnaná pro vodu
– to ticho spěchá, spěchá dál.*

*Ticho a lidé proudí ulicí
a každý úsměvu se vzdal.
Vždyť ticho je jen čára pŕlicí
pak přijde výkřik
– přišel už výkřik a plamen plál.*

*R: Oheň světlo dým
a krátký život s ním
hořely dlouho a hořet budou dál.
Plamen cizích vin
a já dobře vím
jako vy tu zprávu:
zemřel živý člověk a mrtví zůstali žít.*

*Zůstali žít, ale každý snad už
aspoň trochu ví proč.
Proč každý, kdo ležel – vstal.
Ale já – já se ptám také proč,
proč jen ten oheň tolik stál.*

*Proč lidé začnou myslet na život
až když jim před očima umírá.
To proč – to proč to proč to dotírá
proč jen ten oheň tolik stál.*

Ticho a lidé proudí ulicí

*na Václavském náměstí
si každý kousek toho ticha vzal
a Národní muzeum
s očima vypálenýma municí
vidí, jak ticho spěchá dál.*

*Ať po té písni nikdo netleská,
ať každý v klidu to své ticho zatráví
to ticho, to ticho tiše mluvící
ať tiše dál vypráví...*

[Mikolášek, 2019, on-line]

- Bohdan Mikolášek byl tímto aktem nepochybně otřesen a píseň apeluje na netečnost společnosti, která odvrátila oči a dělala, jako že se nic nestalo. Samotný název je i hlavním tématem celé písně a popisuje lhostejnost lidí, možná jejich strach, ale poukazuje především na pokrytectví, které se v lidech každým dnem hlouběji a hlouběji zakořeňuje. Metafory v textu moc nehledejme, autor jde na věc přímo a jasně.
- „... a Národní muzeum s očima vypálenýma municí vidí...“ – v obrazu textu můžeme vidět kulky od samopalů, rozbitá skla přímo ve studnici naší historie. Je to připomínka ponížení z venku, ale i zevnitř. Palach vstupuje do historie, ať chceme či nechceme.

Vladimír Merta nebyl nikdy přímo protestní zpěvák, v jeho písničkách můžeme hledat spíše sílu nevyřčeného nebo naznačeného, ale v případě druhé lidské pochodně Jana Zajíce šel přímo k věci. Jan Zajíc byl osmnáctiletý český student, jenž spáchal sebevraždu po vzoru Jana Palacha v průchodu jednoho z domů na Václavském náměstí v Praze. Upálil se na protest proti normalizaci a cenzuře. [red, 2013, on-line]

Nebylo mrtvých a nebylo raněných – Vladimír Merta

*Pochodeň číslo jedna
odvolej od sebe oheň
Televizní politik si unaveně stírá
skleněný pot ze skleněných skel
strom republiky s'ali sekyrami
a němý hlasatel se vrací domů
JSME S VÁMI BUĎTE S NÁMI*

*Pochodeň číslo dvě
nezapomeň
odvolej od sebe oheň*

[...]

*Je brzy na zázrak
A pozdě na cokoliv
[Merta, 1992, s. 69]*

- O tématu a motivu písně není pochyb, ale za pozornost stojí samotný závěr textu. Vladimír Merta mluví o zázraku. Můžeme z textu usoudit, že zázrak přijde, byť by to trvalo delší časový úsek. Je brzy... zatím. Pod zázrakem si můžeme představit cokoliv. Křesťan vzkříšení nebo optimista brzké opakování Pražského jara. Autor možná původně jen konstatoval danou skutečnost: Je pozdě na zázrak a brzy na cokoliv. Přehozením dvou slov do konečné podoby se z pouhého konstatování vytvořila naděje, že zatím to nejde, zatím, pod zázrakem si však můžeme představit cokoliv.

Nastává období, kdy Karel Kryl, Vlasta Třešňák, Jaroslav Hutka, Karel „Charlie“ Soukup a mnozí další jsou postupně donuceni k exilu, jejich existence je úředně vymazána a jejich písně jsou odstraněny.

3.7 Oficiální proud

Po roce 1968 rychle vzniká oficiální hudební proud, kde tvůrčí svoboda přestala existovat. Zpěváci byli využíváni k propagaci socialismu. Oficiálně se nemluvilo o cenzuře, ale o schvalování, tudíž autoři a interpreti písní byli odkázáni na souhlas příslušného cenzora. Jediná kritika, která byla povolena, se týkala problémů „pracujícího lidu“. Hlavním rysem následných let byla šedivá průměrnost, která se ale kupodivu netýkala Československé hudební scény. Vznikají nezapomenutelné hity a mnoho coververzí západních hitů. Lidé v Československu nemají přístup k originálním skladbám, a tak mnohdy posluchači nemusí vůbec vědět, kdo stojí za původní melodií. Ty nejpodmanivější skladby se dodnes hrají, jako například: Jednoho dne se vrátíš,¹⁵ Lásko, voníš deštěm,¹⁶ A ty se ptáš co já,¹⁷ Eldorádo.¹⁸

V písni Eldorádo Matuška využil techniku parlanda, aby posluchači sdělil, že:

Eldorádo – Waldemar Matuška

*Protože my už dávno víme, že nad zlato a bohatství je moudrost a uvážlivý čin,
že Eldorádo19 není kdesi v dálce, ale docela blízko – v našich srdcích a v našem myšlení.
A že jeho pravé jméno je svoboda, pravda a porozumění...*
[Matuška, on-line]

Oficiální proud měl především za úkol pobavit a zpříjemnit lidem život v socialistickém Československu, přesto se některé texty písní vymykaly povrchnímu normalizačnímu showbyznysu, jako to např. bylo u zmíněné písně Eldorádo, kde se mluví o svobodě, pravdě a porozumění.

V 80. letech se začínají objevovat první walkmany.²⁰ Na hudební scénu proráží nová generace diskotékových, ale i rockových hvězd. Pokud se podíváme na přední příčky populární

¹⁵ Zpěv Věra Špinarová, text Zbyšek Malý 1976, originál Un jour tu reviendras, Mireille Mathieu, hudba z filmu Tenkrát na Západě 1974/1968.

¹⁶ Zpěv Marie Rottrová, text Jaromír Nohavica 1981, originál She's Gone, Black Sabbath 1976.

¹⁷ Zpěv Helena Vondráčková, text Zdeněk Borovec 1981, originál The Winner Takes It All, ABBA 1980.

¹⁸ Zpěv Waldemar Matuška a K. T. O., text Ivo Fischer 1982, originál Eldorado, Goombay Dance Band 1980.

¹⁹ Zlaté město El Dorado prošlo postupem času jazykovým vývojem, při němž se z vlastního jména stává jméno obecné a zpravidla tím rozšiřuje svůj význam. Pod pojmem Eldorádo si dnes můžeme představit něco vysněného – věčně hledajícího.

²⁰ Kazetové přehrávače, předchůdce Discmanů a dnešních mp3 přehrávačů.

hudební ankety Zlatý slavík z let 1981–1989, můžeme zde vidět jména: Iveta Bartošová, Janů Petra, Janků Heidi, Dalibor Janda, Petr Kotvald, Michal David, Marika Gombitová, Miroslav Žbirka, Peter Nagy a skupiny Olympic, Kroky Františka Janečka, Citron, Elán, Team, Tublatanka a další. [slavík, on-line]

V roce 1987 se ve zmíněné anketě vysoko umístil Jaromír Nohavica. „Je paradoxní, že se v době, kdy mu nevyšla jediná nahrávka a média o něj nejevila zájem, umístil v anketě Zlatý slavík v první desítce (poprvé 1987 a pak ještě několikrát). Jeho tvorba ovšem hojně kolovala ve formě amatérských ilegálních audionahrávek nebo se šířila pouhým opisem.“ [Chaloupková Helena, 2003, on-line]

Ze zahraničí k nám pronikají skupiny Depeche Mode, Aphaville, Modern Talking, z interpretů to jsou například Madonna, Sandra, Michael Jackson, Nena a mnoho dalších. V Československé televizi a rozhlasu dostávají prostor také zpěvačky a zpěváci, kteří mnohdy nedosahují základních uměleckých kvalit, o textové stránce ani nemluvě. Pokud někdo nechce naslouchat předkládaným vzorům, musí si najít alternativní způsob, jak se dostat ke své oblíbené hudbě. Nebylo výjimkou, že na koncerty nebo festivaly se jezdilo i několik stovek kilometrů daleko. Protiváhou pop music byl pop rock, heavy metal, který mohl být vyhledáván a vnímán jako náhražka za underground.

Koncerty zahraničních hvězd se v Československu téměř nekonaly, proto se muselo jezdit mimo území ČSSR. Nezapomenutelné byly koncerty velkých světových hudebních hvězd v Maďarsku, které se většinou konaly na stadionech a lístek stál jako celá průměrná měsíční výplata. Už v roce 1984 v Polsku, Maďarsku a Jugoslávii vystupovala hudební skupina Iron Maiden. Dne 27. července roku 1986 v Budapešti vystupovala skupina Queen s nezapomenutelným Freddie Mercuryem a 2. září 1988 zde například vystupovala americká rocková skupina KISS.

3.8 Underground²¹

Paralelně s oficiálním proudem v dobách normalizace vzniká underground. Jedná se o skupinu lidí, kteří z důvodů politického pronásledování nemohli svobodně tvořit a šířit svá díla. Jeho počátek můžeme zahlédnout v roce 1953, kdy se konal soudní proces se skupinou mladistvých delikventů zvaných jako „Královští Vyšehradští jezdci“. Byli to frajírci, rebelové a rváči, kteří svým vzhledem a životním stylem opovrhovali společnost. Obdivovali rock and roll a nosili výstřední účesy a oblečení. Říkalo se jim „Páskové“, které nepřímo můžeme označit za nástupce „Potápek“²² – swingařů. [Koura, 2016]

Potápky také ve své knize Sedmiramenný svícen popsal Josef Škvorecký v povídce Eine kleine Jazzmusik. Povídka byla v roce 1996 zfilmována. Pokud za 2. světové války byli pronásledováni mladí příznivci zakázané jazzové hudby, v šedesátých letech byli stíháni obdivovatelé rock and rollu, tak v časech normalizace režim perzekvoval vyznavače psychedelického rocku, na který volně navázal underground. Každý z vyznavačů uvedených hudebních stylů měl specifické znaky,²³ které nosily alternativněji vyhlížející mladí lidé.

²¹ Underground (výslovnost „andrgraund“, z anglického výrazu pro podzemí) je výraz označující nějaké skryté, např. neuváděné, neoficiální až ilegální hnutí. V českém prostředí se tímto termínem označuje především hnutí zvané také druhá kultura.

²² Potápky je označení první městské subkultury mladých lidí za protektorátu Čechy a Morava.

²³ Dlouhé vlasy, neuniformované oblečení, odlišný způsob běžného života.

Umělecká stránka pro někoho nemusela být ani tak důležitá, jako potřeba vyjádřit svůj odpor k oficiálnímu obrazu společnosti.

Totalitní normalizační režim k těmto aktivitám přistupoval velice tvrdě. Perzekuce se netýkala pouze účinkujících, ale dopad to mělo i na organizátory a návštěvníky koncertů. Za pořádání a návštěvu undergroundových koncertů hrozilo všem účastníkům vězení, bití, vyhození z práce nebo ze školy. Vznikají skupiny The Plastic People of the Universe, Psi vojáci, Zlatá Praha a další. Zástupci undergroundu byli Bohumil Hrabal, Egon Bondy, Václav Havel, Svatopluk Karásek, Milan Hlavsa, Milan Knížák, Ivan Martin Jirous aj. Koncem roku 1975 byla zahájena celostátní akce, která měla za úkol ukončit činnost ideologicky nevhodných hudebních skupin a preventivně zabránit vzniku podobných hudebních uskupení. Režim se rozhodl exemplárním způsobem potrestat jednu ze závadných skupin, a tou byla skupina The Plastic People of the Universe. [Kudrna, a další, 2017]

Uvěznění členů a spolupracovníků hudební skupiny v roce 1976 probudilo společenské vědomí. Václav Havel píše: „Moc tím nezaútočila na své politické protivníky jako počátkem sedmdesátých let, ale přímo na sám život, totiž na jeho vůli svobodně, po svém, svéprávně a autenticky projevít život.“ [Havel, 1990, s. 102]

Ne příliš známá hudební skupina náhle přesáhla svůj hudebně-umělecký význam a zásadním způsobem zasáhla a ovlivnila společenský vývoj v Československu. Vyvolala vlnu solidarity a pospolitosti, která bezprostředně vyústila ke vzniku Charty 77, která byla sepsána ne z důvodu politických, ale lidských – mravních.

„Lidé si začali uvědomovat, že útok na svobodu jednoho je útokem na svobodu všech a dokud bude společnost rozdělena svou lhostejností a jedni budou mlčky přihlížet k perzekuci druhých, nevymaní se z obecné manipulace nikdo.“ [Havel, 1990, s. 102.]

4. Menšinový žánr

Na hudební scéně v Československu se začínají postupně objevovat interpreti a autoři písní, kteří neměli zájem plout s oficiálním proudem, ale zároveň nechtěli být součástí undergroundu nebo patřit k zakazovaným zpěvákům. Tito umělci měli potřebu se na jedné straně vyjadřovat k dění ve společnosti, na straně druhé si chtěli zachovat svobodu a jistou míru nezávislosti. Zpěváci se mohli vydat různými směry.

Nabízela se možnost zhudebňovat básně slavných autorů. Zhudebňovala se díla Jana Skácela, Františka Gellnera, Josefa Kainara, Jaromíra Seiferta, Josefa Hory, Karla Šiktance či dokonce Jana Kollára a ostatních básníků. Zakazovat velikány české literatury by bylo i pro „všemocné“ cenzory těžce zdůvodnitelné. Velkou oblibu si získávají překlady zahraničních písničkářů. Nesnadno se cenzorům zakazovala díla sovětských zpěváků, i když se jednalo o Vladimira Semjonoviče Vysockého, Bulata Šalvoviče Okudžavu či Alexandra Alexandroviče Bloka.

Další cesta byla o poznání složitější, ale zaručovala poměrně velký balanční prostor. Pokud se tedy zpěváci chtěli vydat svojí nezávislou cestou, museli se naučit psát si texty písní sami. Především to museli udělat takovým způsobem, aby je úřady nemohli stíhat a zakazovat. Režim měl dost práce s hlídáním oficiálního proudu a pronásledováním undergroundu, a tak téměř stranou zájmu úřadů vznikají kapely, hudební formace a nakonec písničkáři, kteří pro režim zpočátku nevypadají nebezpečně. Jenomže počet nespokojených zpěváků nezadržitelně roste a sílí. Krok po kroku přichází mimořádná generace písničkářů, kteří se svou tvorbou a názory dokáží postavit totalitnímu režimu.

4.1 Vznik Šafránu

Jednalo se o volné společenství písničkářů, které existovalo v letech 1972–1977. K Šafránu se hlásily výrazné osobnosti české a folkové hudby, kterými byli Jaroslav Hutka, Vladimír Merta, Vlastimil Třešňák, Vladimír Veit, Bohdan Mikolášek, Zuzana Michnová, Petr Kalandra, Oskar Petr, Dagmar Voňková, Petr Lutka, Zuzana Homolová, Pepa Nos, Slávek Janoušek, Jan Burian a Jiří Dědeček.

Přemysl Houda²⁴ se ve své knize zamýšlí nad potřebou a motivací, která spojovala tak výrazné lidské i hudební individuality. „Domnívám se, že pojátkem mezi osobnostmi Šafránu byla snaha vydržet stát neskloněný před všeobjímající šedivostí a neoprávdovostí v umění, a přitom zůstat na scéně, hrát před publikem. Vyhnout se lacinému normalizačnímu konzumu, který zaplavoval oficiální kulturu – stejně jako ji zaplavuje dnes, bez ohledu na zhroucení komunismu v roce 1989. Sám název Šafránu tomu napovídá. Tím názvem se vyjadřovalo, že kvality a opravdovosti v hudbě je poskrovnu a že lidé v Šafránu sdružení jsou jedněmi z mála, kteří za těmito hodnotami chtějí stát a nabízejí přitom jinou cestu než underground. Cestu zcela veřejnou, vlídnou, tolerantní, srozumitelnou většinovému publiku.“ [Houda, 2008, s. 9]

Každá totalitní moc chce mít vše pod kontrolou, písně i zpěváky nevyjímaje. Písničkáři Šafránu se dlouhou dobu dokázali vyhnout přímé konfrontaci s režimem. Snaha o veřejné vystupování a nutnost předání informací co největšímu počtu lidí byla pro muzikanty zásadní. Legálním způsobem obcházeli zákazy a poměrně dlouho dokázali překonávat překážky, které systém vytvořil k potlačení svobodného hraní a zpívání. Underground i Šafrán měli společného nepřítele, ale nekompromisnost Undergroundu a opatrnost ze strany Šafránu z počátku rozděloval tyto dva hudební světy. Nakonec dochází k propojení v okamžiku, kdy Chartu 77 podepisuje Jiří Pallas²⁵ a po jistém váhání nakonec Vlastimil Třešňák a Jaroslav Hutka. Tímto činem dali jasně najevo své sympatie k opozičnímu prostředí, což vedlo k neodvratitelnému. Všichni tři postupně emigrovali z Československa. V rozhovoru s Helenou Klímovou v listopadu 1977 Hutka řekl: „Podařilo se nám něco, co si vlastně přáli Plastici, totiž vytvoření druhé kultury.“ [Houda, 2008, s. 72]

4.2 Cenzura, zákazy a omezení

Po roce 1968 se opět začalo určovat, co se smí a co se nesmí říkat. Bylo zakazováno nosit dlouhé vlasy, jeansy, džínové bundy, somračky,²⁶ dlouhé vousy. Jestliže muzikanti neměli kvalifikaci, kterou získávali před komisí, nemohli vystupovat na veřejnosti. Pokud hudebníci neprošli ideovým dohledem, bylo nutné nějakým jiným způsobem překonat byrokratické a soudružské překážky. Jiří Černý našel jakousi vyhlášku, že známé osobnosti kultury mají právo vystupovat za honorář 400 Kč.

„A jelikož nikde nebylo deklarováno, co je známá nebo významná osobnost české kultury, tak jsme tedy všechny naše spolupracující umělce jmenovali významnými osobnostmi a ten represivní aparát [...] fízlů a udavačů, kterej [sic] se tehdy dostavoval pravidelně na vystoupení, nějakým způsobem neuměl zacházet s tím, když tito lidé nebyli

²⁴ Přemysl Houda absolvoval na FF UK obory historie a politologie. Tématem jeho výzkumu je folková hudba v období normalizace. Spolupracuje také s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR.

²⁵ Jiří Pallas byl manažerem hudebního sdružení Šafrán a po podpisu Charty 77 se vystěhoval s rodinou do Švédska.

²⁶ Brašna od plynové masky M 52. Žáci a studenti masky používali při branném cvičení.

institucionalizovaný, tudíž likvidovali pořadatele, ty formální pořadatele koncertů, to znamená hasiče a huculy a podobně.“ [Vondrák, a další, 2004, s. 122]

V roce 1977 rozhodla Státní bezpečnost o zrušení Šafránu. Historik Přemysl Houda píše: „Z dochovaných materiálů vysvítá velmi jasně, jakým konkrétním způsobem StB postupovala při zamezování koncertů písničkářů Šafránu. Jakmile dostala pražská centrála StB informaci o konání koncertu některého jeho člena, obrátila se na tu kterou svou krajskou odnož, v jejímž obvodu se představení uskutečnilo, s žádostí o zaslání poznatků o něm. Při té příležitosti dala na vědomí, že podobná vystoupení jsou velmi nevhodná, z čehož vyplývá samozřejmý požadavek, aby k nim již příště nedocházelo.“ [Houda, 2008, s. 65]

Pokud se někde nějaký „závadný koncert“ přesto uskutečnil, hrozil samotným organizátorům přísný postih. Zcela logicky vznikaly bytové a soukromé koncerty. Občas se díky udavačům podařilo StB koncertům zabránit, ale přes veškeré nebezpečí a překážky bylo v celé republice mnoho nadšených pořadatelů, kteří zvali písničkáře a pořádali utajené koncerty, ale vždy tak, aby se, pokud možno, o tom dozvědělo jen patřičné publikum. Například v roce 1975 byla připravena k vydání deska Šafránu u Supraphonu, která byla na poslední chvíli zničena. [Vondrák, a další, 2004, s. 123]

V roce 1978 bylo v Praze tajně nahráno album Zakázaní zpěváci druhé kultury, které později vyšlo ve Švédsku (Kubišová, Hutka, Veit, Soukup, Karásek, Třešňák). Soukromá nahrávací studia nesměla existovat, a tak v případě odhalení zúčastněným osobám hrozily přísné tresty, přesto se natáčelo v koupelnách, kuchyních v pokojích i na chodbách bytu. Velice rozšířeným způsobem šíření písní se stala distribuce tajných nahrávek z koncertů, které mnohdy pomáhali nahrávat samotní zvukaři.

Úřady nepovolovaly anglické názvy skupin. Např. Greenhorni se tehdy přejmenovali na Zelenáče, Skupina Toronto na Brontosaury, Bluegrass Hoppers na Fešáky a třeba Folk a country klub se přejmenoval na Klub mladé tvorby. Zakazovaly se písničky, ale zakazy se daly často obejít. Názvy zakázaných písniček se přejmenovávaly s tím, že následně se hrály jako úplně nové. Texty písní se sice škrtyly ve velkém, ale autoři dokázali sporné části nahrazovat mnohdy ještě lepším textem, který na první pohled vypadal nezávadně. Často se rušily koncerty i celé festivaly, ale organizátoři je dokázali velice rychle přemístit na jiná místa, případně vymýšleli nové festivaly. Konaly se přehrávky, a pokud hudebník dostal zákaz hrát pod svou krajskou agenturou, přešel na jiné místo. Každý muzikant musel mít svého zřizovatele, jenž měl razítko a který na něho dohlížel a zodpovídal. Byly to odborářské Domy kultury, Osvětové besedy, základní organizace Svazarmu nebo Socialistického svazu mládeže. Zřizovatel musel muzikantům kontrolovat texty, na festivalech a velkých akcích se o to staral okresní inspektor kultury. Michal Jupp Konečný ve své knize vzpomíná: „Taky jsem měl někde seznam písní, co nám cenzoři na Portě vyřadili, protože se v nich objevilo slovo Bůh, Ježíš, Bible nebo nebe. [...] Andělé to měli tak padesát na padesát, dobré v případech, kdy nějaká holka byla anděl.“ [Konečný, 2018, s. 144]

4.3 Balancování na hraně

Jedním z mnoha příkladů jemného balancování na hraně je píseň, kterou nazpíval v roce 1977 Karel Gott, Kam tenkrát šel můj bratr Jan. Jednalo se o coververzi „západního“ hitu All By Myself s hudbou amerického skladatele Erica Carmena. Autor českého textu byl Zdeněk Borovec. Karel Gott v roce 1977 podepsal antichartu²⁷ a svojí účastí potvrdil pověst

²⁷ Podpisová kampaň významných osobností kultury odsuzující prohlášení Charty 77.

prorežimního umělce. Na druhou stranu ještě v témže roce nazpíval píseň, která byla vnímána jako připomenutí upálení Jana Palacha v roce 1969. Karel Gott později uvedl, že ze strachu z represí ji zazpíval jen jednou v televizní show Karel Gott v Lucerně. Píseň byla nahrána pro album *Romantika – Supraphon*²⁸ 1978. V roce 2005 vyšlo album v reedici a Karel Gott v bookletu potvrzoval věnování písně památce Jana Palacha. [Radio Proglas, 2019, on-line]

Kam tenkrát šel můj bratr Jan – Karel Gott

*Můj bratr Jan,
vždy zahlíd čápa v hejnu vran.
a rád se smál jak venkovan,
můj bratr Jan.*

*Miloval svět
a měl tak málo, málo let,
když do těch bran si troufal vjet,
z nichž nelze zpět.*

*R: Kam tenkrát šel můj bratr Jan,
kam tenkrát šel, ptá se zvon.
Kam tenkrát šel můj bratr Jan,
kam tenkrát šel, ví jen on.*

*Snad se jen vznes,
aby tak líp tam shůry zhlíd,
čím jsme si přáli dříve být
a čím jsme dnes.*

*Můj bratr žil,
odešel příliš, příliš mlád,
Ač je to zlé, jsem stejně rád,
že vůbec byl
[ČT, on-line]*

- Velice rozporuplný se může zdát už samotný název písně, neboť Karel Gott žádného bratra neměl. To se dá snadno dohledat z jeho životopisu.
- Za nejvíce emotivní část lze považovat pauzu mezi slokami, která byla dlouhá 2 minuty a 50 sekund. Použit tak dlouhou pauzu v populární hudbě je proti logice showbyznysu. To je to ticho, o kterém zpíval Mikolášek? Nastal čas připomenutí, zamyšlení, rozjímání. (Venkovan, Všetaty, málo let...)
- Před uvedením písně v Lucerně Gott uvedl autora hudby a zmínil ruského skladatele Sergeje Rachmaninova, na jehož motivy skladba vznikla. V samotném textu není řečeno nic konkrétního, ale kdo si pamatuje události z roku 1969, ten pochopí. Ano, bez Rusů by tahle píseň nikdy nevznikla.

²⁸ Dostupné z: <https://www.supraphonline.cz/album/1923-romantika>

Po smrti Karla Gotta někteří poukazovali na jeho selhání při podpisu Anticharty, ale je potřeba si uvědomit zvlášť a zručnost tehdejšího režimu. Antichartu podepsal třeba Zdeněk Svěrák, Václav Neckář, Helena Vondráčková, Vladimír Menšík, Jan Werich, Oldřich Nový a mnoho dalších umělců a spisovatelů. Nebyla to jednoduchá doba, těžko lidem vyčítat jejich strach a obavu, že přijdou o práci či o své mnohdy těžce vypracované společenské postavení, nehledě na to, že případné následky často nesla celá rodina. Mnozí se prostě nedokázali obětovat jako zpěvačka Marta Kubišová, která měla zakázáno téměř ze dne na den zpívat. Když v roce 1986 emigroval Waldemar Matuška, jeho písně se přestaly hrát, všechna jeho alba se stáhla z prodejen. Seriál Chalupáři, kde nazpíval titulní píseň, se vysílal jen s melodií bez zpěvu. Umělci na volné noze byli pod neustálým dohledem StB, jejíž činností bylo nejenom odhalovat protispolečenské aktivity, ale rovněž měla za úkol provokovat, šikanovat, zstrašovat a diskreditovat jednotlivé umělce.

4.4 Zpěváci a StB

V roce 1992 Petr Cibulka začal ve svých Necenzurovaných novinách zveřejňovat spolupracovníky StB. V seznamech se objevilo jméno Jaromír Nohavica s krycím jménem „Mírek“ a registračním číslem 29320. Na svém oficiálním webu Jaromír Nohavica na stránce rozhovory píše: „Někdy v polovině osmdesátých let – přesné datum nevím, protože jsem to tehdy nepovažoval za tak důležité, abych si to někam poznamenal – mě pozvali na policii kvůli prodloužení občanského průkazu. Ukázalo se, že to je finta, nakonec jsem se dostal do úplně jiné kanceláře. Tam byl člověk, který se mi představil jako pracovník kontrarozvědky v Karvině. [...] Tak jako tak mně rušili koncerty, tak jako tak jsem nesměl i směl hrát. V tom, že jsem se s tím poručíkem scházel, byla asi moje jistá pohodlnost, možná i zbabělost. A neschopnost říct ne, poslat je do háje. Ale mám čisté svědomí. Nikdy jsem nikoho neudal.“ [...] „Vynucené schůzky s StB pod pohrůzkou šikanování mé rodině a výslechů nemocné matky nepovažuji za spolupráci. V celém svém životě i tvorbě je na nejpřednějším místě snaha lidem pomáhat, a nikoliv jim ubližovat. Mohu se každému podívat do očí.“ [Čermáková, 2013, s. 108–110]

Ostravský bluesový a folkový písničkář Pepa Streichl spolupracoval s StB od konce 70. let. O svém věznění a podpisu napsal: „Asi jsem byl první písničkář v ČSSR, který byl oficiálně odsouzen za písničku. Citace z Rozsudku jménem republiky: Je vinen, že dne 11. 8. 1969 před více vojáky svého útvaru zpíval píseň, kterou sám složil a která svým obsahem hanobila Svaz sovětských socialistických republik, tedy veřejně hanobil některý stát světové socialistické soustavy, tím spáchal trestný čin podle paragrafu 104 trestního zákona. Konec citace. Zpíval jsem v první sloce o tom, jak pavouk křížák chytil mouchu a jak ji vysává, druhá sloka byla o křížácích versus husitech a ve třetí sloce byl text: Nyní zas po letech dlouhých vtrhli k nám křížáci, místo křížů měli hvězdy, byli to bratři Rusáci. No a tak se stal ze mě protestní zpěvák. Odsouzen jsem byl 17. října 1969 a dostal 4 měsíce. A od té chvíle jsem byl v hledáčku těch, z kterých jsem se v roce 1978 poslal. Ale to nechci rozebírat, stydím se za to!“ [Bezr Ondřej, 2013, on-line]

Český zpěvák a akordeonista zpívající vlastní balady Jim Čert spolupracoval s StB od r. 1979 a byla mu za to vyplácena finanční hotovost. Cituji část jeho dopisu jako reakci na slova Milana Hlavsy z 12. března 1999: „Mejlo,²⁹ já jsem ten režim nenáviděl stejně jako ty a na rozdíl od tebe jsem žil v zapadlé vesnici. Absolvoval jsem tu dobu sám, sólově písničkami,

²⁹ Člen skupiny Plastic People Of The Universe – vlastním jménem Milan Hlavsa.

a nebyl jsem obklopen skupinou stejně smýšlejících muzikantů jako ty. Něco jiného je, když jsi byl v Praze, kde se žilo jinak a kde jsi měl svoje zázemí a mohl jsi zapadnout mezi mraky přátel. Když vás sebrali, tak jsi věděl, že v tom nejsi sám. V té době jsem si odpracovával v Transportě výuční list, takže jsem byl přímo pod dohledem soudruhů v práci. Byla to prokletá doba. Mě dostali sólově s papírem plným udání, zjevně od mých kamarádů, a výhrůžkou kriminálu za věci běžné v té době, jako pobuřování, výtržnictví, hanobení hlavy státu a další. Na rozdíl od tebe jsem neměl nikoho, o koho bych se mohl opřít. Byl jsem v tom prostě sám a už nikomu kolem sebe jsem nevěřil, přestože jsme spolu chodili do hospod. Tehdy jsem si hlupák myslel, že když to estébákům podepíšu, že se dozvím, kdo mě prásk [...].“
[kul, 1999, on-line]

Křišťálová studánka – Jim Čert

*Každý den mezi d'ábly vstávám,
pomalu sám se d'ablem stávám.
Každý den mezi d'ábly vstávám,
pomalu sám se d'ablem stávám.
Znám křišťálovou studánku,
kde nejhustší je strach.
Tam roste tmavé kapradí
a vůkol rudý vrah.
Tam taky chodí saně pít
a já tam musím jít,
ve dne v noci ku pomoci
v háku, v háku být.
[Čert, on-line]*

- Jedná se o parafrázi Sládkovy básně o harmonii, kterou náhle pohltila temnota. Jimy Čert označil StB a sám sebe za d'ábla, a on sám musí být d'áblovi ku pomoci.
- Zpěvák hraje na akordeon, který umocňuje již tak dost tíživou atmosféru písně.

Český písničkář Pepa Nos měl a má velice specifický projev a humor. To dokládají i jeho texty písní. Mnoho lidí si píseň „O agentovi Sí Aj Ej“ může vykládat všelijak. V roce 2018 Pepa Nos převzal z rukou ministryně obrany Karly Šlechtové Osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu. [Nos, on-line]

O agentovi Sí Aj Ej – Pepa Nos

*Já jsem agent Sí Aj Ej, jsem nebezpečnej a jsem zlej,
jsem zlej, jsem zlej, strašně very zlej.
Pracuju pro temné síly,
maskují mě černé kníry.
Whisky mi v krku šplouchá,
jsem slizkej jako ropucha.
Dáblu jsem duši zaprodal,
na rozkaz jsem mordoval.
Za dolary všecičko
udělám, uf, matičko.
Mám vysílačku v nosní dírce*

a kulomet skrytej v sirce

[...]

Zlí celého světa, spojte se!

[Nos, on-line]

- Z textu je znát, že si autor rád hraje se slovy a dokáže si dělat legraci i sám ze sebe. Zároveň zesměšňuje agenty jako takové. StB měla velkou moc především proto, že dokázala lidi zastrašit. Ustrašený člověk se dá snadněji ovládat, než člověk usměvavý a sebejistý. Obecně řečeno je český národ v tomto ohledu docela specifický. V nejhorších časech vzniká nejvíce vtipů a následný smích můžeme chápat jako jistý protipól strachu.
- Tématem celé básně je spolupráce s tajnou policií. Autor si však nemůže dovolit označit přímo StB a tak k tomu využívá CIA, což je zpravodajská služba USA. To jsou ti zlí imperialisté. Takovou písničku cenzor nemá důvod zakazovat.
- Podobně jako Jim Čert i Nos používá v textu slovo d'ábel.
- V textu jsou užita další výrazná slova: zlej, strašně, zaprodal, mordoval
- Závěr textu určitě stojí za pozornost. Za socialismu jedno z nejčastějších hesel znělo „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Autor citát Karla Marxe parafrázuje a proletáře zaměňuje za jiné, pro něho jistě příhodnější slovíčko.

„Pepa Nos se ve své tvorbě programově vyhýbal veškeré vážnosti, patosu i reflexivnímu přetížení textu – základem jeho přístupu k písňovému textu je jazyková hříčka, groteskní zkratka, parodie a kalambúrový vtip, to vše ve značném kontrastu k závažnosti zvolených témat. Nosovy politicky angažované satiry se pak vyznačují provokativní explicitností, čirostí a adresností.“ [Janoušek, s. 378–379, E-kniha]

Jiří Dědeček v písni Doznání popisuje, jak je těžké vzdorovat praktikám komunistické státní moci. Obyčejný člověk téměř neměl šanci uniknout agentům StB. Závěrečná slova písne mluví zcela jasně: „[...] a řeknu jim všechno – budu mít strach.“

Doznání – Jiří Dědeček (závěrečná část)

*Lásko má, trápím se, když nejsme spolu,
vrávorám, klopýtám, chytám se stolu,
dusím se, vztekám se, žárlím a běsním,
nevidím, neslyším, nejím a nespím,
co bych to zdržoval, já tě mám rád,
až mi však ukážou ostnatej drát,
až mě však dostanou do spárů cvoci,
krvaví zástupci totální moci,
v tu ránu pošlapu nejhlubší cit
a řeknu jim všechno, co budou chtít.*

*Zkrátka: až jedenkrát obdržím pozvání,
aby sem učinil úplné doznání,
kajícně nahlásím příslušným uším
všechno, co vím, i vše, co jen tuším,
doznám se, odvolám, slíbím a vyzradím,
stačí mi pohrozit zmíněným nářadím,*

*v tu ránu pošpiním každičký vztah
a řeknu jim všechno – budu mít strach ...*
[Dědeček, 1994, s. 96–97]

- Poetika Jiřího Dědečka je založena na propracovaném textu a jen lehce citově zabarveném projevu. V předešlých textech Čert konstatuje, Nos se vysmívá, ale Jiří Dědeček v textu popisuje možnou realitu. Autenticita z textu přímo vyzařuje.
- Absence hrdinství je hlavním tématem písně. Pro mě ale představuje velké hrdinství už samotné přiznání slabosti, tak jak to udělal autor textu.
- Pragmatické konstatování případné situace zabalené do umělecké formy může naopak posílit autora a připravit ho na možnou eventualitu, což mu umožní, byť si to zatím ani sám neuvědomuje, lépe ovládnout strach, aby se nakonec mohl zachovat úplně opačným způsobem.

„Dědečkovy písně vycházejí z běžných životních a mezilidských situací, které ale autor zachycuje se satirickým nadhledem a lapidárností. Obdobně pamfletická je i Dědečkova lyrika: jejím charakteristickým rysem je intelektuální distance a protiměšťácká útočnost umocněná cynickou maskou, jízlivostí a černým humorem. Autor se stylizuje do „osamělého pěšce“, odděleného od konformního davu svou schopností citlivě vnímat i potřebou nezávisle myslet: vnímat tupost a krutost stádnosti a spokojeného přežívání v ustrnulých „pravdách“ a schématech.“ [Janoušek, s. 378, E-kniha]

Egon Bondy³⁰ patřil k neoriginálnějšímu, ale také nejkontroverznějším osobnostem v oblasti filozofické a autorské tvorby. Jeho texty zdobily písně The Plastic People of the Universe. Na druhou stranu přerušovaně 14 let spolupracoval s StB. Petr Placák³¹ o něm prohlásil: „Zbyněk Fišer byl monstrem, ke kterému nemám žádný vztah, ale Egon Bondy zůstal guru.“ [Denčevová, 2019, on-line]

4.5 Mluvené slovo mezi písněmi

Pokud jdeme na koncert písničkáře, nejenom že očekáváme oblíbené a nové písně, ale jsme zvědaví rovněž i na mluvené slovo, které vyplňuje prostor mezi skladbami. Každý interpret dokáže svým originálním způsobem prostor využít například k předání nějaké myšlenky, dovysvětlí text, často řekne nějakou slovní hříčku, reaguje na aktuální dění ve společnosti, sdělí humornou příhodu anebo použije metaforu, která řekne tzv. něco navíc.

Mistrem slova a metafory byl a bezpochyby stále je Jaromír Nohavica, který má několik sportovních písní (Ragby, Cyklistika, Fotbal, Tenis...). Před rokem 1989 v průběhu koncertu na tyto písně zvláště poukazoval a uváděl je sportovní znělkou. Nohavica tedy nepřímo upozornil diváky, aby si nyní naopak dávali pozor, neboť tyto sportovní písně zdaleka nejsou jen o sportu.

Přepis záznamu části koncertu z roku 1986 – Jaromír Nohavica

„A musím to uvést i tuhleto sportovní píseň musím uvést, protože, bojím se, že tady je několik lidí, kteří by nepochopili tyto sportovní písně. Takže každá sportovní píseň bude začínat

³⁰ Vlastním jménem Zbyněk Fišer (1930–2007) byl český básník, prozaik a filosof, výrazná osobnost českého undergroundu.

³¹ Petr Placák je český spisovatel, textař, historik a publicista. V roce 2008 získal za knihu Fízl cenu Magnesia Litera. V současné době pracuje jako vědecký pracovník v Ústavu pro studium totalitních režimů.

takto: pampadam pampadam... (následuje krátká sportovní znělka), a když uslyšíte tohle to, tak píseň, která bude následovat je o sportu, o ničem jiném (pauza a následuje smích publika), kdo si tam něco najde jeho problém, já s tím nemám nic společného (smích publika), já jsem taky jenom člověk (smích publika i J. Nohavici).“

- Texty písní se dávaly ke schválení příslušnému kontrolnímu orgánu. Pro zpěváka představovalo vážné riziko nasadit do repertoáru během koncertu předem neschválený titul. Velký prostor ale nastával v okamžiku mezi písněmi. Tady záleželo už jen na výřečnosti jednotlivých interpretů, co a jak dokážou publiku sdělit.
- Pokud bychom Nohavicovi naslouchali doslova, vyzývá publikum, aby uvedené písně chápali jen jako sportovní písně. V té době už byl často zakazován a na některých festivalech nesměl vystupovat. Dohlízející orgán by jistě mohl být rád za dovysvětlení uvědomělého zpěváka. V podání J. Nohavici to ale vyznívá zcela opačně, než jak to bylo řečeno.

4.6 Exilová a domácí scéna v písni Karla Kryla

Jádro hudebního sdružení Šafrán emigrovalo, soudruzi si mohli oddechnout a možná polevit v ostražitosti, ale naštěstí si uvědomili příliš pozdě, že vyvstali noví bojovníci. Ať se systém snažil, seč mohl, v osmdesátých letech už to prostě nešlo uhlídat. Nádherně to později trefně popsal Karel Kryl v písni Písničkářský bacil, která vznikla krátce před pádem komunismu.

Písničkářský bacil – Karel Kryl

*Jednou před lety snídal Gustav tablety,
vzteklý na ptáka, který zpíval Třešňáka,
pták sed na budku, pak si vzpomněl na Hutku
a když přešel na Kryla, už lekce stačila.
Jó, Gusta křikl: Hrom aby to bacil,
rozmoh se tu nakažlivý písničkářský bacil!
Vod tý nákazy nepomůžou zákazy,
poradím se s Vasilem, co počít s bacilem.*

*V běsu zavlém kopli Hutku za Krylem,
že snad v exilu vymaní se bacilu,
Charlie Soukupe, vsadili tě do kupé,
Vládu Veita s Třešňákem poslali hitlákem.
Jó, aby čistka neskončila v půlce,
přibalili Karáska i Vokatou i Schultze,
pro klid soudruhů Benýška a Neduhu,
zatočili s bacilem Gusta s Vasilem.*

*Mikeš z dědiny rve si dneska šediny,
neb vrabci na střeše cvrlikají Dobeše,
v tónu nedbalém Nohavicu s Plíhalem,
celou scénu folkovou, Nose i Voňkovou.*

*Jó, znějí Lutka, Jahelka i Merta,
Paleček i Janík, ba i skřecky Jima Čerta,
Vasil s Gustavem před pohřebním ústavem
unaveně zafuní – bacil byl imunní*
[Kryl, on-line]

- Karel Kryl přirovnává písničkáře k nemoci a písni k bacilům z pohledu vrcholných představitelů totalitní moci. Mikeš je Jakeš, Gusta je Husák,³² ale ať se ti dva snaží sebevíc, nakonec písničkářský bacil zvítězí. Můžeme zde najít jistou paralelu s Tyrolskou elegií, kde ministra vnitra Rakouského císařství Alexandra Bacha autor Karel Havlíček Borovský přirovnává k doktorovi, který ve své „laskavosti a dobrotě“ odveze Havlíčka do Brixenu, neb se obává o jeho zdraví a to, považme, dokonce na státní náklady. [Borovský, c. d.]

5. Písničkáři

Písničkáři v časech totality plnili nejenom funkci kulturně-společenskou, ale také duchovní. Stali symbolem odporu proti komunistickému režimu, aniž by o to primárně usilovali. Prostě psali, hráli a říkali to, co si většina obyvatel Československa myslela, ale bála se o tom veřejně promluvit. I když se jednalo o výrazné individuality, často se navzájem podporovali, pracovali společně na svých písních, a dokonce spolu i vystupovali na koncertech. Jak se říkalo: Ve dvou se to lépe táhne. Docházelo k různým propojením: Jaromír Nohavica – Karel Plíhal – Pepa Streichel, Vlasta Redl – Slávek Janoušek – Jaroslav Samson Lenk, Jiří Dědeček – Jan Burian, Paleček – Janík, Pavel Dobeš – Miloš Dvořáček, Vlasta Redl – AG Flek, Jaroslav Samson Lenk – Máci – Hop Trop, apod.

5.1 Jaromír Nohavica

Jaromír Nohavica se narodil 7. června 1953 v Ostravě. Jeho otec pracoval v rozhlasu, psal básně a hrál na housle. Maminka pocházela z početné rodiny, měla šestnáct sourozenců. Otec synovi ve třinácti letech koupil kytaru a Jaromír se na ni naučil sám hrát. Hned po zvládnutí základních akordů začal skládat první, zatím neumělé písničky. Pro amatérskou ostravskou skupinu Atlantis začal psát své první ucelené texty, spolupracoval se skupinou Noe a Majestic, s níž do roku 1969 zpívala Marie Rottrová. Jako student hrál hlavně autorské písně, soutěžil a kytaru bral doslova všude s sebou. V roce 1972 byl otec Jaromíra vyloučen ze strany a posléze vyhozen z rozhlasu za jeho postoj k roku 1968. Jeho hudební vzor Karel Kryl odešel do exilu a Jaromír se ponořil do svého světa hudby a poezie. Psal texty na zakázku pro tehdejší ostravské hudební osobnosti Petra Němce, Věru Špinarovou nebo Marii Rottrovou. Po čase byl vnímán především jako textař a jeho začínající sólovou dráhu nikdo nebral příliš vážně. První veřejné sólové vystoupení měl v létě 1972. Vysokou školu kvůli své budoucí ženě přerušil, ale do jiné už ho nevzali. Jaromír pracoval jako dělník v železárnách, absolvoval základní dvouletou vojenskou službu a byl knihovníkem. Oblíbil si polskou kulturu a naučil se polsky. Velký úspěch zaznamenala Marie Rottrová s písní Lásko voníš deštěm, kterou otextoval právě Jaromír Nohavica, jehož můžeme zatím přiřadit spíše k popu a rocku. Úspěchy ho dovedly k rozhodnutí

³² Gustav Husák – prezident ČSSR (1975–1989), Miloš Jakeš – generální tajemník ÚV KSČ (1987–1989).

opustit jisté místo knihovníka a zamířit na volnou nohu. Psal texty pro divadlo v Českém Těšíně a po jistých existenčních problémech se rozhodl ověřit, jak jeho písně budou působit na lidi. V sobotu dne 27. března 1982 na Folkovém kolotoči v Ostravě-Porubě se to stalo. Jiří Černý, který kolotoč moderoval, později uvedl: „Duše mi začala světélkovat radostí nad tichým pokorným prostorem, který jako by se vytvářel ne uvnitř písničkáře, ale kdesi kolem něho. Z chrámového ticha v sále jsem poznal, jak se nás všech Nohavica dotknul.“

Za mimořádnou osobností Jaromíra Nohavici vidíme české básníky, kteří ho inspirovali, ovlivňovali a jejichž díla se stala součástí Nohavicovy tvorby. František Gellner, Josef Kainar, Karel Hynek Mácha, Jaroslav Seifert, Karel Šiktanc, František Halas, Jan Skácel, Karel Jaromír Erben, František Hrubín i jeho nejoblíbenější autor Petr Bezruč. Další inspiraci čerpal z lidové písně, z místa rodiště jeho maminky Velkých Karlovic na Valašsku. Významnou inspirací pro něho byli nejen čeští folkaři, ale i ti zahraniční, ať už z východu nebo ze západu.

V létě roku 1983 se postavil s kytarou v Plzni na Portě před 15 tisíc diváků a výsledkem bylo, že byl zvolen absolutním vítězem národního finále. Na dalších Portách už ale nesměl vystupovat. Byl trpěn, zakazován, povolován, přesto ho lidé znali z koncertů a kazetových nahrávek. Právě to, že byl zakazován, mnoho lidí přitahovalo. První LP deska mu vychází až v září 1988 pod názvem Darmoděj, všechny desky se rychle rozprodaly. Jaromír Nohavica je dnes ikonou českého písničkářství, bohém, filozof, člověk moudrý a sečtělý, který rovněž přebásnil Mozartovy opery. [Čermáková, 2013]

Pokud se podíváme do Bibliografické databáze AV ČR,³³ pod heslem Jaromír Nohavica nalezneme 390 záznamů. Jaromír Nohavica je jedním z nejnavštěvovanějších a nejposlouchanějších zpěváků dnešní doby. Z jeho oficiálních stránek se můžeme dozvědět, že plánované koncerty má brzy vyprodané. Vystupuje často na Slovensku, v Polsku a občas koncertuje i mimo Evropu. S Jaromírem Nohavicou spolupracuje mnoho hudebníků, v současnosti nejčastěji polský akordeonista Robert Kuśmierski. Nohavicovo poslední album Poruba s nejnovějšími písněmi vyšlo v roce 2017. Vydává zpěvníky v češtině, angličtině a polštině, včetně not a akordů.

„Nohavica je výjimečně talentovaný, příznačnými charakteristikami jsou inteligence, sečtělост, senzitivnost a pracovitost. Koncerty bývají pro posluchače jedinečným zážitkem, neboť patří k písničkářům, kolem nichž se vytváří jakési uhrančivé mystérium. [...] Sílu Nohavicova výrazového rejstříku nacházíme v přesné a ukázněné službě slovu. Zvýraznění své výpovědi dosáhne vzornou deklamací, zvoleným typem jazyka (např. hantýrkou určité profese, ostravským dialektem apod.), účelnou stavbou melodií s četnými repetitivy (na způsob lidových balad) a vhodnými proměnami hudební roviny zpracování – od lidovky až k šansonu.“ [Chaloupková, 2003 a, on-line]

5.2 Karel Kryl

Karel Kryl pocházel ze staré knihtiskařské rodiny. Narodil se 12. dubna 1944 v Kroměříži. Otec byl bývalý sokol, maminka závodila na kole za Baťovy závody. Se starší sestrou a mladším bratrem spolu s rodiči v neděli jezdili trampovat do přírody. Matka i otec milovali národní muziku. Na své dětství vzpomíná až sentimentálně, i když jako malý kluk přihlížel, jak komunisté rozbili a odvezli rodinné tiskařské stroje. Čtyřicetiletá tradice, tisíce vytištěných titulů, cenná sbírka bibliofilů a archiv se stávají navždy minulostí. Několikrát se musejí přestěhovat a později je jako student Keramické školy v Bechyni křivě obviněn

³³ Dostupné z: <https://aleph22.lib.cas.cz>

z krádeže kružítko. Karel Kryl pociťuje obrovskou ostudu a nespravedlnost a jak později uvádí, tehdy se z něho stal fanatik na křivdy.

První písňové texty píše ve svých 16 letech. Jeho nejdůležitějším vzorem byl Vítězslav Nezval. Několik básní předloží profesorce češtiny, která mu přátelsky doporučí, aby s uveřejněním svých prvních literárních pokusů posečkal. Po maturitě pracuje v severních Čechách a kdykoliv má příležitost, utíká k divadlu. Tehdejší Krylovy texty jsou většinou ztracené. V polovině roku 1963 nastupuje na dvouletou základní vojenskou službu, kterou přirovnává k nevolnictví podepřenou stupiditou, omezeností a do civilu odchází jako zapřisáhlý pacifista. Vrací se na sever Čech, kde pod těžbou uhlí mizí kostely, kaple i celé vesnice. V té době vzniká píseň *Anděl*. V červenci 1965 vyjde v měsíčníku *Repertoár* první Krylova báseň a v Ústí nad Labem nahraje v rozhlase první písň: *Anděla, Pietu, Salome a Kateřinu*.

16. října 1966 má Karel Kryl v Litvínově první samostatný recitál a pro širší publikum jako svobodný umělec začíná hrát v roce následujícím. Od samého začátku písň Karla Kryla můžeme označit za protestsongy. Pokouší se psát muzikál a jeden z jeho textů zpívá Hana Ulrychová, která později nazpívala *Nevidomou dívku*. Zájem médií o Kryla byl minimální a první televizní vystoupení v roce 1967 bylo krátké a ojedinělé. Karel již napsal mnoho ze svých pozdějších hitů, ale jako zpěváka ho např. v Praze prakticky nikdo neznal. Na jaře 1968 se pokouší udělat zkoušky na dramaturgii pražské FAMU. Nadějším a snahám roku 1968 příliš nedůvěřuje. Nedovede si představit, jak stejní lidé na stejných místech budou náhle dělat něco úplně jiného. V dubnové rozhlasové hitparádě *Houpačka Miroslavy a Jiřího Černých* Krylovy písň vypadávají hned po prvním kole. *Osudný 21. srpen 1968* ho zastihne na chatě v chřibském lese a od této chvíle pro Karla Kryla události nabírají nebyvalý spád. Začíná být víc a víc slyšet a vidět. Hraje, zpívá, beseduje, vystupuje v *Semaforu* a v *51. Houpačce* vítězí písň *Bratříček*. Rozhlasová hitparáda je mimořádně oblíbená a hojně poslouchaná. Karel Kryl letí éterem po celém Československu. V lednu 1969 podepisuje v *Pantonu* smlouvu na vydání LP desky *Bratříčku, zavírej vrátka* a objíždí republiku se svým recitálem *Znamení doby*. Všude chtějí slyšet, ale především vidět Karla Kryla.

30. března 1969 je naposledy odvysílána rozhlasová 108. *Houpačka*, neboť na prvním místě se umístila protiokupační písň *Běž domů, Ivane a Bratříček* byl pátý. Karel byl přijat na FAMU, ale osud mu předurčil jinou cestu. Jeho kolega, muzikant Vladimír Merta zůstává, vystuduje FAMU a Karel Kryl je donucen k exilu. Dne 9. září 1969 odjíždí vlakem na písničkářský festival v západoněmeckém hradě Waldecku a do Československa se bude moci vrátit až po více než dvaceti letech. [Klimt, 2006]

Pokud se podíváme do Bibliografické databáze AV ČR, pod heslem Karel Kryl nalezneme 592 záznamů. Karel Kryl byl velice nespokojený se společenským vývojem po roce 1989. Kritizoval rozdělení republiky i politickou reprezentaci v písňích i rozhovorech. „Dostal jsem se do pozice, v které jsem na počátku chtěl být: do funkce kritika a člověka, který poukazuje na nepopulární věci – a je namnoze nepohodlný. A u řady lidí neoblíbený. Samozřejmě, můžu se mýlit nebo plést, říkám příjemné i nepříjemné věci, ale stále reaguju na svět.“ [Čermák, 1993, s. 122–123]

Karel Kryl zemřel nečekaně na infarkt dne 3. března 1994 v Mnichově ve věku nedožitých 50 let. Veškerá jeho autorská práva nyní spravuje manželka Marlen Kryl.

„Krylova tvorba má zakladatelský význam v několika směrech. Jedním je kvalitní textová práce se slovem, resp. s obraznou češtinou. Bohatost jeho textařského slovníku nemá takřka v českém písničkářském měřítku obdoby. Pronikavá intelligence, výsostný jazykový vkus, výrazná melodická invence, literární poučenost i umělecká schopnost vidět přesně a bolestně – to jsou další Krylovy výrazné charakteristiky, které staví mnohé z jeho díla do nadčasové

roviny. [...] Pro Kryla – písničkáře je charakteristická výrazná melodická invence (znal lidovou píseň a čerpal i z ní), značný ambitus melodií, mollové tóniny a suverénní hlasový projev. Disponoval slušným hlasovým fondem, jeho sdělení umocňovala přesvědčivá autorská interpretace s dokonalou deklamací a zřetelnou výslovností (interpretaci některých písní obohacoval písňovou předehrou). Kytarový doprovod jakoby převzal z trampské písně – tato jednoduchost (harmonická i technická) usnadnila zlidovění mnoha jeho písní, zvláště těch počátečních.“ [Chaloupková, 2007, on-line]

5.3 Vladimír Merta

Vladimír Merta se narodil 20. ledna 1946 v Praze. Pochází z hudební rodiny. Otec Augustin Merta hrál na housle a matka zpívala. Hrát na kytaru zkoušel ve 13 letech, ale hraní podle not ho příliš nezaujalo. Teprve během návštěvy Anglie našel způsob, jak by to šlo bez not. Půl roku každý den cca pět hodin denně cvičil čistě podle sebe. V Anglii si koupil foukací harmoniku, která ho provází na jeho celé hudební cestě. Právě tady můžeme nalézt počátek jeho originálního a nepřehlédnutelného kytarového vyjádření, který je syntézou různých stylů a technik. Bezpochyby velkým vorem pro něho byl jeho otec, válečný veterán, držitel mnoha vyznamenání a ocenění. Merta vzpomínal, jak jeho otec patřil mezi ty hrdiny, kteří o válce a o lásce k vlasti nikdy nemluvili, ale přesto ho vychoval k vlastenectví, o kterém se nemluví, které se naplňuje.

Merta byl často vyslýchán, sledován a zakazován, a tak si stanovil sám pravidla, podle kterých se snažil řídit: „Nespolčovat se s průseráři. Podepisovat jen to, co člověk sám napsal. Mluvit jen za sebe, ne za skupinu. Nelhat sám sobě ani o smyslu odporu. Nebýt důsledný sám k sobě – to je důležité pravidlo pro přežití. Nepovyšovat se nad nepřítel. Nebojovat s ním za zavřenými dveřmi, ale tak, aby to slyšel. Nebojovat s ním zákeřně – to znamená vzít ho doslova, když si napíše nějaký zákon, tak stojí za to se pokusit zákon naplnit dle svých možností, s tím jsem neměl problém, byl jsem vychováván v církvi husitské a můj tatínek mi říkal, když sem vpadnou Rusové, tak zůstaň na nějaké kvalitní univerzitě, udělej si tam doktorát, pak se vrátíš a všechno to republika dáš zpět. Tady teď nebude chvíli dobře.“ [Merta, 2020, on-line]

První LP desku vydá v Paříži v roce 1968. Deska obsahuje čtyři vlastní písně a čtyři osobité úpravy národních písní. Umělecky je mnohohrstevný, neuchopitelný, a to mu umožňovalo i během zákazů a omezení pracovat a tvořit. Vystudoval dvě vysoké školy: ČVUT architekturu a FAMU filmovou a televizní scenáristiku a režii. Někdy čas působil v angažmá v divadle v Hradci Králové jako čert s kytarou v Drdových Dalskabátech.

Vladimíra Mertu mnoho lidí obdivuje, uznává a respektuje. Nedá se přehlédnout a pro mnoho lidí je jeho tvorba spojena s něčím krásným, zvláštním, tajemným, nenapodobitelným, složitým. [Merta, 1992]

Pokud se podíváme do Bibliografické databáze AV ČR, pod heslem Vladimír Merta nalezneme 234 záznamů. Z oficiálních stránek Vladimíra Mertu je patrné, že to je velice činný umělec. V roce 2019 odehrál přes sto koncertů nejen v ČR a na Slovensku, ale koncertoval v Paříži i v USA. V současné době také občas vystupuje s Ondřejem Fenclem, Janem Hrubým nebo kapelou Hromosvod. Byl zakládajícím členem Evropského kulturního klubu. Od roku 1991 vydává ve vlastním nakladatelství ARTeM knihy a zvukové nosiče.

„Do povědomí hudebního publika vešel především svými baladickými písněmi na způsob intimních úvahových monologů a technicky nadprůměrnou hrou na akustické kytary a foukací harmoniku. Postupem času jeho písně získávaly hlubší polohy, krystalizovaly do podoby

filozofických úvah, básnických obrazů a osobitých výpovědí o myšlenkovém světě městského písničkáře – intelektuála. Merta má schopnost reagovat na vše, čím žije člověk své doby, podstatnou roli v jeho textech hraje dimenze společensko–politická a sebeuvědomovací. [...] Merta experimentuje s písňovou formou i melodickou linkou: mnohdy je vedena pocitově–bluesově, její uvolněnost způsobuje také užití volného verše, což bylo v počátcích folku méně obvyklé. Nekonvenční je také Mertův pěvecký a pódiový projev (neškolený hlas s deformovaným tembrem i artikulací, občas spíše vyprávějící), ke kterému přidává nejrůznější zvuky.“ [Chaloupková, 2003 b, on-line]

6. Proměny české zpívané poezie v letech 1988–1992

6.1 Rok 1988

Rok 1988 nevybočuje po stránce umělci – režim nijak výrazně z předešlých let. Zákazy, povolení, přehrávky, výslechy, provokace. Jediné, co se dá označit za nové, je vzrůstající popularita jednotlivých zpěváků. Technický pokrok předkládá stále novější a kvalitnější zařízení. Televize nabízí vylepšené obrazové rozlišení, poslouchat v módu zvuku stereo je téměř samozřejmostí. V každé domácnosti jsou rádia, magnetofony, gramofony nebo kazetové přehrávače. Lidé si pořizují hudební knihovny a sbírat LP desky je koníčkem mnoha lidí. Kazety dokáží zaznamenat až 90. minut audio záznamu, mohou se mazat a znovu nahrávat. Poslouchání hudby představuje únik z normalizační šedi a návštěva koncertu je významnou společenskou událostí, o které se mluví týdny dopředu. Na druhé straně dozrává generace písničkářů, která si pamatuje rok 1968 a dokáže přesně vyjádřit své pocity a názory způsobem, aby nemohli být zakázáni, ale zároveň aby řekli vše podstatné. Pokud před dvaceti lety písničkáři zpívali na mostě, v kavárnách a malých klubech, v roce 1988 koncerty a festivaly písničkářů navštěvují tisíce lidí. I když není dáván písničkářům téměř žádný prostor v masmédiích, zpěváci plní sokolovny, kulturní střediska, kina i velké amfiteátry. Důsledkem tohoto stavu dochází ke změně přístupu vydavatelství. Poptávka po písních je tak obrovská, že mnoho písničkářů konečně může vydávat své první LP desky: J. Nohavica – Darmoděj (1988), Pavel Dobeš – Skupinové foto (1989), Vladimír Merta – Vladimír Merta 1 a 2 (1989), Karel Plíhal – Karel Plíhal Emil Pospíšil (1988), Slávek Janoušek – Kdo to zavínil (1988), Vlasta Redl a AG Flek – Dohrála hudba (1989), Jan Burian a Daniel Fikejz – Hodina duchů (1989) atd. Alba jsou ideologicky kontrolována, písničky jsou pod dohledem cenzorů, ale samotní písničkáři se během svých vystoupení mění často v neřízené střely. Ani nemusí moc naznačovat, publikum je velice vnímavé a s neskutečným povděkem přijímá i docela nepatrné a lehké náznaky, které by zesměšňovaly, případně kritizovaly společenské dění. Na texty písní tedy museli mít zpěváci povolení, ale často právě mezi písněmi dokázali sdělit to, co potřebovali.

Jaromír Nohavica – česká citoslovce

*Bývali jsme hrr
dneska už jsme prr*

*i když je nám brr
neděláme vrr
nějaký pan Dr
moh' by někam cr
a než my bychom fr
byli bychom v pr*
[Nohavica, on-line]

Osm citoslovcí stačilo J. Nohavicovi, aby se vyjádřil za sebe, ale i za ostatní:

- Bývali jsme mladí, do všeho šli naráz, nekoukali nalevo ani napravo.
- Dneska už jsme opatrní, poučení, zastrašení.
- I když je nám těžko, smutno, máme nějakou špatnou zkušenost, už nás potrestali.
- Neděláme ramena, nevyskakujeme si, neriskujeme.
- Nějaký pan doktor např. sociálně-politických věd, doktor Večerní univerzity marxismu-leninismu. Každý si může představit dle libosti kohokoliv.
- Moh' by někam zavolat (myšleno podat udání), napsat, ohlásit.
- A než my bychom utekli za kopečky, na západ.
- Byli bychom na výslechu StB, ve vězení, v uranových dolech.

Jaromír Nohavica pracuje s obecným územ, který je všeobecně chápaný, srozumitelný a přijímaný.

6.2 Rok 1989

Nastává podstatná změna v přístupu písničkářů k tomu, co si dovolí zpívat a říkat. V tomto roce dochází k přímému střetu mezi písničkáři a vládnoucí garniturou. Vše se odehrává pod atmosférou událostí v Maďarsku, Polsku a Východním Německu. Zahraniční rozhlas informuje o událostech v Československu podrobněji a lépe, než sdělují oficiální média. Lidé začínají být frustrováni z toho, že u nás, oproti sousedním zemím, stále k žádným výrazným změnám nedochází. Při Palachově týdnu³⁴ se v Praze demonstrovalo. Mírového sdružení Johna Lennona svolá na Václavském náměstí u sochy svatého Václava demonstraci, která je brutálně potlačena. Policie nasazuje vodní děla a dochází ke zraněním a lidé jsou zatýkáni a odváženi. Domácí média to komentují tradičně, že zákrok proběhl mírně a na přání pražské veřejnosti. Zahraniční média ale o tom informují zcela jinak. „Palachův týden vrcholí 21. ledna 1989 výpravou k hrobu Jana Palacha ve Všetatech na Mělnicku – v obci, z níž pocházel. Celkem je během týdne zadrženo přes 800 účastníků demonstrací, osm vedoucích představitelů opozice včetně Václava Havla je odsouzeno za výtržnictví k trestům odnětí svobody.“ [Konečný, 2018, s. 11]

Dne 10. června 1989 vystoupila na hudebním festivalu Bratislavská lyra americká zpěvačka a mírová aktivistka Joan Baez. Všude bylo plno estébáků, ale Joan dokázala tajně dostat do sálu několik disidentů včetně Václava Havla, který ji nesl kytaru. Akce přerostla téměř v protirežimní demonstraci, ale nakonec byl koncert ukončen mocnou StB.

Tradiční a největší domácí festival Porta 1989 byl jiný než ten předešlý. Písničkáři byli na vrcholu svých sil a díky pořadatelům se zde sešla celá hudební folková špička. Pavel Žalman

³⁴ 20. výročí upálení Jana Palacha.

Lohonka vzpomíná: „Ve vzduchu visely změny. Mocní se zdáli být už skoro bezmocní, atmosféra strachu zmizela. A každý z písničkářů pak na pódiu vytáhl ten nejtěžší kalibr, co měl – písničky, které by ještě rok předtím mohly způsobit strašný průšvih. Tam podle mého názoru, začátkem července, začala revoluce.“ [Čermáková, 2013, s. 77]

Na Portě Vladimír Merta zpívá písničku, která nejednoho komunistu musela uvést do mdlob. Jednalo se o jeden z největších střetů písňe s režimem. Písničkáři v minulosti napsali mnohdy i jiné ostřejší věci, ale ty většinou hráli jen v kruhu svých přátel nebo při bytových koncertech.

Vladimír Merta – Vzdálené výstřely (poprvé hráno na Portě 1989)

*Vzdálené výstřely,
do vlastních řad,
pýcha prý stihá pýchu,
pýcha prý předchází pád.
Katyně, Gdaňsk, Praha,
Tbilisi, Peking, Baku, Berlín, Budapešť,
Co jméno, to zlá zpráva,
a krev z dlažby smyje déšť.*

*Rf: Kdo cestou k moci vraždil,
vraždí a bude vraždit dál.*

*Po létech vychází najevo,
že šlo jen o omyly jedinců,
úchytky napravo, nalevo,
zaplacené životy tisíců.
Bezejmenné milióny nevinných,
povstali z hrobů a bloudí ulicemi,
žalují pod okny živých,
na věky věků budou bloudit po naší zemi...*

*Rf:
Místa střetů se sice mění,
ale rány vojáků jsou vždycky jisté,
střílejí do svých dětí,
a říkají si Bůh ví proč komunisté...
Možná to říkám za sebe,
možná tak trochu taky za vás,
jestli se bojíme mluvit potichu,
zkusme to tedy mlčet nahlas...*

*Vzdálené výstřely,
na Náměstí nebeského míru,
nám vzali všechny iluze,
naději, lásku, víru.
A ruce vrahů nad městem,
cynicky rozdávají metály,
vojáčkům, jako malým bezprizorním dětem,
které u zkoušky ohněm obstály.*

*Násilí táhne ulicemi,
od rána do večera,
ale svět už nebude nikdy stejný,
jako byl ještě včera.
Počty mrtvých se sice mění,
statistika mívá mrtvá místa,
ale rozkazy jménem lidu,
nedal nepřítel ale komunista...*

Rf:

*Kdo cestou k moci vraždil,
vraždí a bude vraždit dál.
Kdo cestou k moci vraždil...*

[Merta, on-line]

- V první sloce V. Merta popisuje země, kde všude komunistická moc zasáhla proti svým vlastním občanům. Uvedené střety byly násilné a neobešly se bez lidských obětí. „Krev z dlažby smyje déšť“ můžeme chápat tak, že vše bylo následně uklizeno, aby to vypadalo, že se vlastně nic tak hrozného nestalo.
- Refrén není otázkou, ale konstatováním, že ti, o kterých se mluví, se nikdy nemohou změnit. Je to ideologie postavená na síle, krutosti a zastrašování.
- Ve druhé sloce se poukazuje na kult osobnosti diktátora, který je po své smrti pravdivě odhalen v celé své zrudnosti a nelidskosti. Úchylinky těchto jedinců vzhledem k jejich moci mají nedozírné tragické následky. Na mrtvé se ale nesmí zapomínat, aby jejich oběť nebyla zbytečná.
- Ve třetí sloce je zlo přímo pojmenováno. To komunisté střílejí do našich dětí, to oni je mlátí na Václavském náměstí. Jedna věc je text napsat, ale aby s ním autor vystoupil veřejně před tisíce posluchačů, to chce velkou odvalu a hlavně správný úsudek, jestli teď už nenastala konečně ta správná doba. „Střílejí do svých dětí, a říkají si, Bůh ví proč, komunisté.“ Zde se V. Merta odkazuje na Boha. Slovo Bůh a jeho ekvivalent nesměl být v nedávné minulosti v žádném z hudebních textů.
- Ve čtvrté sloce V. Merta zmiňuje náměstí Nebeského klidu v Pekingu. K hlavnímu zásahu armády proti lidovému povstání v Číně došlo v noci ze 3. na 4. června 1989. Téměř měsíc na to, dne 5. července, začala Porta a V. Merta už tuto událost vepsal do své písně. Písničkáři obecně dokázali pohotově reagovat na aktuální situaci. Svě texty si sami psali, a tak pro ně nebyl velký problém na poslední chvíli něco přidat či ubrat. Pokud se podíváme do minulosti na Osvobozené divadlo a výstupy před forbinou Voskovce a Wericha, lze tady nalézt jistou podobnost. Schopnost improvizace a aktualizace textu – výstupu. „Svět už nebude nikdy stejný, jako byl ještě včera.“ Zde můžeme pocítit až klišé, kdybychom to ale nevnímali víc jako pobídku na změnu, která tedy už musí, musí přijít. „Statistika mívá mrtvá místa“, tady je bezpochyby narážka na falšování údajů skutečného stavu demonstrujících, zadržených a nespokojených občanů, která uvádějí oficiální média.
- Poslední část je nejsilnější, vše vypovídající a je zcela jedno, jestli se jedná o Čínu, Sovětský svaz, Polsko, Maďarsko, Gruzii nebo Československo. Kdo cestou k moci vraždil, je už každému jasné!

Další odvážnou písničku si mohli diváci vyslechnout ve Svojsčicích u Pardubic na hojně navštěvovaném hudebním festivalu Letorost. Píseň byla napsána v noci z 8. na 9. září. Zpívá Karel Plíhal, doprovázejí ho Jaromír Nohavica a Pepa Streichl.

9. září – Karel Plíhal

*Z novin na mě civí stejná tvář tak znavená
pod ní velká slova dávno smyslu zbavená
je 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dále jenom o Několik vět*

*Zima bude krutá mnoho času nezbyvá
umíráme, ať se zpívá nebo nezpívá
je 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dále přesně o Několik vět*

*Dál pročítáme knížky těch, kteří tu nežijí
dál žijem vlastní život jenže v cizí režii
je 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dále jenom o Několik vět*

*Vzadu v tmavém sále v anonymním bezpečí
křičí na mě „neboj se“ rekové největší
je 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dále jenom o Několik vět*

*Denní tisk už v sedm ráno nesežene se
denně je tam psáno kdo to za nás odnese
je Standy 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dál zatím jen o Několik vět*

*Padá žlutý listí les je tichý jako chrám
pojdme do tý zimy všichni spolu – každý sám
je 9. září a my koukáme se zpět
o kolik jsme dále aspoň o Několik vět
[Plíhal, on-line]*

- V textu zazní: Je Standy Devátého. Myšleno pochopitelně s velkými písmeny. Je dobré vědět, že Stanislav má svátek 7. května a 9. září má svátek Daniela. Stanislav Devátý byl disident a signatář Charty 77. V roce 1989 byl z politických důvodů opakovaně vězněn, veřejnost se dozvěděla o jeho protestních hladovkách z vysílání rozhlasové stanice Svobodná Evropa. V srpnu 1989 byl odsouzen k 20 měsícům vězení, ale podařilo se mu před zatčením uprchnout do již svobodného Polska. Narážka na prohlášení Několik vět je zcela zřejmá.
- V první sloce je přesně popsáno, že už ani samotným pohlavárům z předních stran novin nikdo nedůvěřuje, natož aby se věřilo psaným titulům a heslům. Ve druhé sloce se zpívá „Zima bude krutá, mnoho času nezbyvá“. Zde si můžeme

představit Palachův lednový týden, kde o krutosti opravdu nebyla nouze a pokud s tím něco neuděláme, vše se po Novém roce zase může opakovat.

- Třetí sloka odkazuje na samizdat a na následky, když vás s ním přistihnou třeba při silniční kontrole nebo prohlídce bytu. Jediná bezpečná kniha je tedy těch starších autorů, kteří socialismus nebo komunismus nezažili, a tudíž o něm ani nemohou kriticky psát. Život v socialismu je daný, svoboda rozhodnutí omezená. Nemůžeme svobodně cestovat do zahraničí, to je jedna ze zásadních omezení svobody v Československu.
- Ve čtvrté sloce můžeme nahlédnout na jednu část naší povahy, kdy sice reptáme a mudrujeme, ale hřbet nastavit nechceme. Ať tu hrubou práci za nás udělají jiní.
- Předposlední sloka poukazuje na fakt, že noviny lidé skupují lační po informacích. To že se něco děje, je jasné, ale kdy už o tom budou konečně psát i v tisku? Občas se objeví nějaký kritický článek, a to čtenáři vyhledávají a oceňují. Například v srpnu Miloš Zeman v Technickém magazínu přispěl článkem Prognostika a přestavba. Článek vzbudil obrovský rozruch a časopis byl beznadějně vyprodán. [Strašíková, 2014, on-line]
- V poslední sloce vidíme premisu: Jeden za všechny, všichni za jednoho. Třeba po vzoru Dumasových rytířů můžeme také bojovat proti zlu a nakonec zvítězit.

A aby to komunisté neměli tak snadné, dne 7. října 1989 se v příloze Rudého práva³⁵ objevil nenápadný inzerát s fotografií a s přáním jistému Ferdinandu Vaňkovi³⁶ z Malého Hrádku.

Obrázek 3. Inzerát v Rudém právu ze dne 7. října 1989

- F. Vaněk je hlavní postava z divadelní hry Audience od Václava Havla. Přání vyšlo k 53. narozeninám VH. Byl z toho dosti velký rozruch, který paradoxně veřejnost upozornil na stíhaného disidenta. Inzerát zesměšnil především samotný režim, neboť svým způsobem Rudé právo poblahopřálo svému velkému nepříteli hodně zdraví a úspěchu.

Listopadová shromáždění na Václavském náměstí a balkón Melantrichu v revolučních dnech po 17. listopadu patřil nejen politikům, disidentům a moderátorům, ale také symbolicky

³⁵ Rudé právo byl deník a ústřední tiskový orgán KSČ, který hrál důležitou roli v propagandě režimu.

zpěvákům. Prvními, kteří vystoupili před mnoha tisícovými davy, byli Jaromír Nohavica a Marta Kubišová. [Nohavica, 1989, on-line]

Symbol smíření pak představuje později zazpívaná česká hymna, kterou společně bok po boku zazpívali Karel Kryl a Karel Gott. Dva rozdílné světy se spojily, kruh se uzavřel. Naše zem vykročila do svobodného prostředí. Že to bude cesta nesnadná a trnitá, o tom později bude zpívat Karel Kryl. [ČT, 2014, on-line]

6.3 Rok 1990

Lidé si mohou užívat svobodu a totalitní Československo je minulostí. Revoluce je nazvána sametovou, neboť změna režimu proběhla bez obětí na životech, prezidentem se stává disident a dramatik Václav Havel. Vše, co nám bylo léta upíráno, máme najednou na dosah ruky. Vzhledem k ekonomické zaostalosti Československa, v porovnání s odpíraným Západem, je kupní síla většiny obyvatelstva slabá. Přesto se jezdí za poznáním a nakupováním především do Vídně, Drážďan a Mnichova. Mnoho obyvatel si plní velký sen, když konečně poprvé na vlastní oči spatří moře. Zakázaná literatura se tiskne ve velkém, plní se regály knihkupectví a knihoven. Lidé si například mohou bez obav přečíst román 1984, který napsal v roce 1950 George Orwell.³⁷ Nadčasové dílo futuristicky popisuje fungování totalitního státu, zrůdnost systému, význam propagandy, redukci jazyka a způsob přepisování historie, který je pro každý totalitní systém typický. Pojem „Velký bratr“³⁸ z románu se stává obecně užívanou formulací. Zakázaná hudba ze Západu je přijímána s obrovským nadšením a čeští zpěváci a zpěvačky, doposud zakazovaní, se doslova přes noc vrací na výsluní popularity. Marta Kubišová, Karel Kryl, Jaroslav Hutka a další jsou přijímáni ve všeobecné euforii a nestíhají koncertovat, besedovat a dávat rozhovory. Sice se moc netvoří, ani nepíše, přesto se ale objevují úžasná díla, která musela mnohdy čekat dlouhá léta na svoje zveřejnění. Tento rok můžeme označit za nalézání ztraceného. Před písničkáři postupně vyvstává otázka, co budou hrát? Mnoho z nich koncertuje, vydává LP desky, cestuje po světě, jenže jejich hlavní téma zmizelo. Budou ještě písničkáři zapotřebí?

6.4 Rok 1991

Počet koncertů začíná postupně klesat. Lidé mají totiž spoustu možností, jak trávit svůj volný čas. Je zcela nepochybné, že jistá exkluzivita a jedinečnost koncertů z dob před rokem 1989 je nenávratně pryč. Lidé jsou nasyceni a začínají se zajímat více o politiku, ekonomii a cestování, konečně mohou chodit na koncerty zahraničních hvězd a čeští písničkáři to začínají pociťovat. Na druhou stranu se objevují zcela noví zpěváci a skupiny. Do popředí pozornosti mezi mladé posluchače se dostává skinheadská skupina Orlík v čele s Danielem Landou. Nic není zakázáno a vše je povoleno. Společnost si teprve později vytyčí pravidla, co je přípustné a co již přípustné není. Objevují se nové problémy, které rezonují společností a které začínají otupovat to nevídané nadšení z doby po sametové revoluci. Například Vladimír Merta byl velice důležitý během sametové revoluce v roce 1989, ale jako mnozí písničkáři, v nové době

³⁷ George Orwell, skutečné jméno Eric Arthur Blair (1903–1950), byl britský novinář, esejista a spisovatel. Jeho dva nejslavnější antiutopické romány *Farma zvířat* a *1984* popisující zrůdnost totalitních ideologií.

³⁸ Označení pro vládní sledování, odposlouchávání a monitorování.

už nebyl potřeba. „Po roce 1989 mohl Vladimír Merta konečně tvořit svobodně, ale bohužel touha národa po konzumu písničkáře poněkud odsunula do pozadí.“ [ČT, 2020, on-line]

6.5 Rok 1992

Každý si může zpívat, co chce a kdy chce. Pokud by zaznívaly např. rasistické písně, zdravá společnost by si s tím měla umět poradit. Nikoliv zakazováním nebo cenzurou, ale demokratickými principy, které mohou být postavené na mravním základu státu a politiky, tak jak to kdysi prosazoval první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

7. Projekt

Součástí bakalářské práce je vytvoření projektu, který umožní seznámit žáky a studenty s dobou totalitního režimu. Literárně-hudební dílna je zaměřena na období v Československu před rokem 1989.

7.1 Čeští písničkáři usilují o svobodu (literárně-hudební dílna)

Určeno pro žáky druhého stupně ZŠ nebo nižších ročníků víceletých gymnázií. Vybraná třída se rozdělí na dvě poloviny. Jedna polovina bude pracovat v dílně a druhá bude sledovat dobové dokumenty, poslouchat hudbu, číst časopisy, knihy apod. Po dvou vyučujících hodinách se skupiny vystřídají. Na závěr se třída opět spojí a proběhne závěrečné hodnocení a rozloučení.

V rámci mezipředmětových vztahů si žáci připomenou hodnoty naší evropské kultury a získají informace vhodné pro český jazyk a literaturu, dějepis, výchovu k občanství a hudební výchovu. Dílna bude trvat 90 minut.

Propagační materiály: vyhotovení nabídkového listu formát A4

Cíl dílny:

- rozvinout zájem o historii, hudbu a literaturu
- vysvětlit důležitost propojení minulosti – přítomnosti – budoucnosti
- inspirovat žáky ke hře na libovolný hudební nástroj
- posílit smysl pro spolupráci
- vybídnout žáky k tvůrčí činnosti
- v rámci herních aktivit rozvinout koncentraci, ovládání a představivost
- na základě pozorného čtení si žáci mohou uvědomit smysl textu a jeho téma

7.2 Literárně-hudební dílna

1. Úvod do dílny, rozdělení na dvě skupiny. Každá skupina bude mít cca 10–15 žáků.
2. Volné psaní – všichni dostanou čistý papír, tužku a vyjádří, co si představují pod slovem svoboda. Může to být i jedno slovo, věta nebo několik vět, vyjádřit se mohou kresbou,

- případně nechat papír prázdný. Papír nebudou podepisovat, ale zvolí si přezdívku, která každého jednotlivce charakterizuje, která se mu líbí, příp. která ho napadne.
3. Vytvoří se seznamovací kruh a pomocí her se všichni vzájemně představí. Lektor svým jménem a žáci svými novými přezdívkami. (házení imaginárního míče, imaginární volejbal apod.).
 4. Vytvoří se dvě skupinky a bude se soutěžit o to, která skupinka zná více písní od Karla Kryla a Jaromíra Nohavici.
 5. Proběhne diskuse, který z uvedených písničkářů je lepší a proč.
 6. Následně proběhne volba nejoblíbenější písničky.
 7. Lektor vezme kytaru a jednu až dvě písničky se společně zaspívají.
 8. Proběhne krátká ukázka vybraného básnického textu a lektor provede základní rozbor. Co je to rým, co je to metafora apod.
 9. Každý vytvoří krátký básnický text, jehož hlavním motivem bude jejich přezdívka.
 10. Vytvoří se kruh, žáci texty pošlou o dvě místa doprava a jejich díla se přečtou.
 11. Zahraje se hra na rozhýbání a lektor vyhlásí desetiminutovou přestávku, během které si žáci budou moci prohlédnout dobové předměty, a zároveň jim bude povoleno, aby si mohli pouštět hudbu z kotoučového magnetofonu nebo kazetového přehrávače.
 12. Po přestávce se vytvoří kruh a lektor žáky stručně seznámí s historií Československa v letech 1968–1989.
 13. Žáci se rozdělí na dvě skupiny a dostanou k přečtení text s příběhem. Jedná se o úryvky z deníku chlapce narozeného v roce 1970.
 14. Z lektora se stane šéfredaktor, který by rád uveřejnil článek ve svých novinách, ale potřebuje od svých spolupracovníků (žáků), aby zjistili, zdali je text autentický, kdo může být autorem a co je na deníku zajímavé. Žáci ve skupinách začnou společně pracovat na připravených úkolech. Mohou použít internet a předem nachystané dobové předměty, ze kterých lze získat potřebné odpovědi. Mají na to cca 20 až 30 minut. Lektor jim bude průběžně radit a odpovídat na otázky. Zároveň bude dohlížet, aby se úkolu zúčastnili všichni ve skupině, a ke konci časového limitu jim případně pomůže s řešením.
 15. Po uplynutí stanoveného času lektor vyhodnotí splnění úkolu a vše vysvětlí.
 16. Na závěr dvouhodiny lektor rozdává papíry a žáci budou moci podruhé písemně vyjádřit, co si nyní vybaví pod slovem svoboda.
 17. Následuje závěrečná reflexe, zhodnocení činnosti všech zúčastněných a zazní reprodukce vybrané písně.
 18. Lektor nezapomene poděkovat za spolupráci a proběhne rozloučení.

Technické pomůcky: papíry A4, tužky, kytara, knihy

Dobové předměty: časopisy ABC (rok 1983–1986), časopisy Sedmička pionýrů (1980), zápisník Start (rok 1978), legendární časopisy Dikobraz (rok 1981–1987), noviny Rudé právo (1982), časopisy Portýr (1988), kotoučový magnetofon + kotouče, kazetový přehrávač + kazety, československé mince a bankovky, odznaky československé armády, album známek, cancák, fotografie, části deníku chlapce narozeného v roce 1970, otázky a úkoly pro skupinu, texty písní Karla Kryla, Jaromíra Nohavici a skupiny Brontosauři, Rozsudek jménem republiky, zpěvníky.

7.3 Deník chlapce narozeného v roce 1970 a otázky

Části deníku budou předloženy skupině. Skupina si text pozorně přečte a následně společně začne plnit úkoly, které jim lektor zadá.

Části deníku:

Narodil jsem se v roce 1970. Můj bratr je o pět a půl roku starší. Mezi námi se ještě narodila sestřička, ale ta při porodu zemřela. Když mi to maminka vyprávěla, byl jsem smutný, ale ona řekla, že smutný být nemusím. Kdyby se prý narodila, nenarodil bych se já, neboť mí rodiče plánovali pouze dvě děti...

Bylo mně devět let, když jsme zůstali s bráchou a s mámou doma sami. Táta prý pracovně musel odjet daleko a vrátí se možná až na vánoce. Hodně mě to mrzelo, protože táta mě doprovázel na hokejové tréninky. Máma pracuje až do večera, a tak to teď budu muset všechno zvládnout sám...

Myslím, že jsem se to dozvěděl jako úplně poslední. Byli jsme na návštěvě u dědy a babičky a já jsem slyšel, jak si s mámou povídají o tátovi. Táta je ve vězení. Když si všimli, že jsem je slyšel, snažili se mě to všichni najednou vysvětlit. Vůbec jsem to nechápal a už vůbec jsem nerozuměl tomu, že nechce, abych ho navštívil...

Moc jsem se těšil, že tátu uvidím, ale autobus, ve kterém jel, měl tmavá okna, aby nebylo vidět dovnitř. Máma říkala, že mě táta určitě vidí, ale mávat hnusnému fialovému autobusu jsem nechtěl. Tátu přeřadili do věznice v našem městě a každý den jezdil do práce právě kolem našeho domu. Ráno odjížděl brzo, to jsem ještě spal, ale odpoledne se vracel vždy po půl čtvrté. Chtěl jsem ho moc vidět, ale nešlo to...

Naši se rozvedli. Tátu propustili z vězení a přeřadili ho na Slovensko do Štúrova. Máma na Slovensko odjet nechtěla, a tak se rozešli. Táta nám nechal byt, ale vzal si barevnou televizi, automatickou pračku a novou stěnu z obývacího pokoje. Nebyl jsem z toho smutný, byl jsem rozzlobený na tátu a taky na mámu, která každý den pracovala až do večera. A taky na bráchu, který byl hodně starší a bydlel na internátě v jiném městě. Když na víkend přijel domů, vůbec si mě nevšiml. Zůstal jsem úplně sám...

Ve škole po mně chtějí, abych vstoupil do pionýra. Podle nějakého nařízení musí být všichni žáci, kteří vycházejí ze ZŠ, pionýři. Dokonce si kvůli tomu pozvali mámu do ředitelny. Když se ve čtvrté třídě přestupovalo z jisker do pionýra, nikdo o mě neměl zájem. Táta byl zavřený a nebyl jsem asi hoden nosit červený šátek. Dnes chodím do osmé třídy a mámě jasně řekli, že pokud do pionýra nevstoupím, mohl bych mít velké problémy dostat se na školu, na kterou se hlásím. Také bych prý mohl skončit někde v lese u krmelce. Kašlu na ně...

Brácha začal hrát na kytaru a ukázal mně několik akordů. Nejlehčí je prasečí gé, ale docela rychle jsem se naučil ami, d, emi, e a cé. Hrozný akord je ef, u kterého strašně bolí ukazováček. Brácha si jednou zapomněl kytaru doma a já jsem celý týden hrál. Naučil jsem se několik písniček, hlavně ty, kde není akord ef. První písnička, kterou jsem se naučil, byla Dajána. Vlastně to byla jenom druhá sloka...

Byla neděle odpoledne a my jsme jeli do školy na intr. Pantáček byl docela obsazený. Jako vždy jsme hráli na kytary a hned likvidovali jídlo, které nám mělo vydržet až do pondělního rána. Zpívali jsme písničky, které jsme si psali do cancáků. Ty jsme si různě přepisovali a mnohdy ani nevěděli, kdo kterou píseň doopravdy zpívá. Já jsem se naučil novou písničku a také jsem ji hned ve vlaku zahrál. Autora jsem neznal, ale moc se mně líbila. Byla o andělovi, co mu polámali křídla. Když jsem píseň dohrál, něco bylo jinak. Vlak dojížděl do

stanice a do vzdálených zvuků pražců se rozléhalo ticho. Všichni lidi mně tiše naslouchali. Pak mně kámoš pošepтал, že to je Kryl. A já mu říkám: A kdo je Kryl...

Ve škole jsme založili kapelu. Byli jsme čtyři a všichni jsme hráli jen na kytaru. Zúčastnili jsme se školní přehlídky a postoupili až do republikového finále. Kluci mě ukecali, a tak jsem místo na kytaru hrál na bonga. Oblastní a krajské kolo jsme jasně vyhráli, ale na republice jsme skončili předposlední. Hráli jsme písničky od Brontosaurů třeba Na kameni kámen nebo Růže z papíru. Po skončení soutěže si nás pozvali na ústředí SSM a docela se do nás pustili. Za stolem proti nám jich sedělo deset. Kámoš se párkrát uchechtl a chlapa uprostřed chytil amok. Naběhla mu na čele žíla a převrhl sklenku. Řval na nás, dokud ho ostatní neuklidnili. Texty těch dvou písní jsou prý proti socialismu. Pokud bychom je znovu hráli, měli bychom velké problémy. Nakonec nám domluvili, my jsme slíbili, že ty písně už hrát nebudeme a rozloučili jsme se. Dalších soutěží jsme se už neúčastnili, ale ty písně jsme hráli dál...

Otázky a úkoly pro skupinu:

1. Jak se říkalo dětem, které se narodili v roce 1970? (Husákovy děti)
2. Jaká současná skupina zpívá o ročníku 1970? (Chinaski – 1970)
3. Proč byl otec chlapce ve vězení? (kvůli svým názorům – žert)
4. Která kniha o podobném příběhu vypráví? (Milan Kundera – Žert)
5. Museli za socialismu vězni pracovat? (ano)
6. Lze zahrát písničku pouze na tři akordy? (ano)
7. Co to byl pant'ák? (vlak – pantograf)
8. Co je to cancák? (zpěvník)
9. Kde se narodil Karel Kryl? (Kroměříž)
10. Co je to bongo? (hudební bicí nástroj)
11. Najděte fotografii skupiny, kde jeden člen hraje na bonga.
12. Co to bylo SSM? (Socialistický svaz mládeže byla organizace v ČSSR sdružující mladé lidi ve věku 15–35 let, fungující mezi lety 1970 až 1989.)
13. Najděte texty skupiny Brontosauři Na kameni kámen a Růže z papíru.
14. Proč zmíněné texty vadily soudruhům v komisi? (kvůli slovům bůh a slovnímu spojení v tomhle smutném světě..., v socialismu se v Boha nevěří a mladí lidé jsou přece radostní a veselí)
15. Mohli komunisté studenty za jejich názory vyházovat ze škol? (ano)
16. Znáte nějaké písně, které byly před rokem 1989 zakázané a proč? (Běž domů, Ivane, Modlitba pro Martu...)
17. Kteří zpěváci a zpěvačky byli před rokem 1989 zakázaní a nemohli zpívat? (Kryl, Kubišová, Matuška...)
18. Kdo z umělců musel po roce 1968 opustit Československo a proč? (Kryl, Hutka, Čert, Třešňák...)
19. Jaký rozdíl je mezi emigrantem a exulantem? (Exulant je osoba, která nedobrovolně opustila svou vlast, pobývá v exilu. Emigrant je osoba, která dobrovolně opustí nebo uteče ze země původu do jiné země.)
20. Co je to cenzura? (Cenzura je kontrola a omezování sdělování informací hromadnými sdělovacími prostředky, obvykle tiskem či dalšími veřejnými médii, proslovy, dopisy a podobně. Je prováděna státem.)
21. Kdo je autorem zmíněného deníku? (...)

8. Závěr

Cesta písničkářů za svobodou vedla souběžně s postupnou proměnou zpívané poezie. Tak, jak se změnil způsob psaného slova u Bohumila Hrabala [Lopatka, c. d.] v šedesátých letech, tak i čeští písničkáři se museli naučit používat český jazyk především po roce 1968 do té míry, aby dokázali sdělit vše podstatné, co považovali za důležité s vědomím, že texty budou muset obhájit u schvalovací a povolovací komise. Obsah písňových textů nebyl v žádném případě poplatný době nebo režimu, ale byl přizpůsoben daným okolnostem, aby mohl být veřejně prezentován. Zakázaná píseň uložená v šuplíku nikam společnost neposune, nikoho nepotěší a nikoho neuvede k zamyšlení. Z příkladů Havlíčka, Jiráska, Hrubína, Seiferta a dalších významných osobností naší kultury si písničkáři mohli vzít nejen příklad, ale i ponaučení, jak postupovat v boji proti nesvobodě a útisku. Některá slova v textech byla zakazována, a tak je zcela logicky autoři nahrazovali jinými výrazy. Pokud publikum znalo a chápalo tyto změny, nic to neubralo na samotné výpovědi jednotlivých textů. Z vybraných a uvedených příkladů je patrné, že umělci, každý svým osobitým způsobem, dokázali umělecky reflektovat dobu, ve které tvořili a žili. Navzdory problémům, které si samy mnohdy často způsobovali, nemlčeli. Bylo to důležité jak pro ně samotné, tak pro jejich okolí. Nejedna bitva byla prohrána, ne jeden souboj skončil vítězstvím protivníka. Některá období můžeme přirovnat k bezčasí, kdy se toho v kultuře až tak moc zásadního nedělo, ale pod povrchem klidu docházelo k mohutnému nádechu.

Když měl například Jaromír Nohavica zakázáno vystupovat, neodradilo ho to. Psal a tvořil, aby měl následně publiku co nabídnout. Karel Kryl v exilu také nezahálel. Reálná vidina návratu do vlasti se pro něho mohla jevit jako zhora nemožná, přesto pracoval v rozhlase a vysílal pro české posluchače, skládal písně, psal a tvořil. Dokonce se naučil polsky, aby mohl písně posílat polskému publiku. Podobných příkladů bychom mohli nalézt více. Bylo to napínání pomyslné šňůry tak vytrvalé, že bylo jen otázkou času, až praskne.

K mimořádně výraznému obratu ve zpívané poezii dochází v roce 1989. Za všechny bych jako příklad vyzdvihl počín Vladimíra Mertu, který vyhodnotil situaci jako dál neúnosnou a přímo konfrontoval v polovině roku komunistický totalitní režim písní *Vzdálené výstřely*. Vladimír Merta řekl jen to, co už dlouho viselo ve vzduchu, ale zatím se to nikdo neodvážil vyslovit nahlas. Tak, jak to v minulosti učinili Jaroslav Seifert či František Hrubín, Marta Kubišová nebo Karel Kryl, i Vladimír Merta usoudil, že nastala doba, kdy dál mlčet by znamenalo stydět se hanbou.

Píseň *Vzdálené výstřely* se rozletěla po celém Československu a v lidech mohla vyvolat naději, že už to nemůže dlouho trvat a konečně dojde k politické změně. Bohumil Hrabal kvůli době a podmínkám, ve kterých tvořil, obrousil hrany svých slov a zjemnil způsob psaní. Vladimír Merta šel opačným směrem. Vždy dokázal svůj protest umělecky zabalit způsobem, který ho ochránil. I on psal například o okupaci v roce 1968, ale vyhýbal se přímé konfrontaci: Píseň z roku 1969 *Hodina vlka* je na první pohled o dívce, která skáče panáka v dálce, jenomže má mj. přes tělo bílý pruh.³⁹ [Merta, 1992, s. 58–59]

³⁹ Bílým pruhem byla označena vojenská okupační technika 21. srpna 1968. V Merta přirovnává dívku k vojenské technice označené bílým pruhem a píseň najednou dostává úplně jiný rozměr.

Obrázek 4. Praha 21. srpen 1968

O dvacet let starší, zkušenější a vyzrálejší Vladimír Merta se najednou veřejně staví čelem proti komunistickému režimu, odhazuje veškerou opatrnost a sděluje národu, že komunisté vraždili, vraždí a pokud se s tím něco neudělá, jsou odhodláni vraždit dál. Píseň byla jasným signálem pro všechny, že už je načase vystoupit ze svých ulit, překročit vlastní stín a zaujmout občanský postoj, který povede třeba i k revoluci. Ke cti dalších písničkářů musím uvést, že to nebyl ojedinělý počín, takových bylo mnohem více, ale na příkladu Vladimíra Mertu je ta proměna nejvýraznější.

V roce 1989 tedy došlo k zásadní změně zpívané poezie, která otevřela stavidla k pádu totalitního systému v Československu. Písničkáři doplnili metafory, alegorie, náznaky, přirovnání a satiru ve svých písňových textech otevřenými názory, které reflektovaly jejich postoje. Politické a společenské dění ve společnosti jim nebylo lhostejné, což vyjadřovali i mimo koncertní sály. Zde se naplnilo Seifertovo poselství, neboť jestliže smlčí pravdu kdokoli jiný, může to být taktický manévr. Smlčí-li pravdu spisovatel – písničkář, lže.

V závěru mé práce a po prostudování řady materiálů si myslím, že nikdo z písničkářů nebyl odvážnější nebo bojovnější než zbytek populace. Možná že strach a obavy prožívali dokonce mnohem intenzivněji, neboť duše básníka bývá křehká a citlivá. Přesto se zpívající básníci stali symbolem vzdoru. Vzali na sebe úlohu, která vycházela z jejich nadání a umění lyricky uchopit obecně rezonující témata. Totalitní moc si byla velice dobře vědoma jejich vlivu, a tak se snažila všemožnými prostředky rozklížit opoziční jednotu a zlomit svobodomyšlnou duši písničkářů. StB útočila nejenom na ně samotné, ale i na příslušníky jejich rodin, případně dle potřeby i na jejich přátele a známé. Byl to skutečně dlouhý a vyčerpávající souboj, který ale nakonec dopadl tím nejlepším možným způsobem. Písničkáři a jejich písňové texty bezpochyby přispěli k politické změně v Československu.

Nic z toho by nebylo možné bez obětavé podpory tisíce lidí, kteří organizovali koncerty a festivaly, bez vydavatelů a nakladatelů, kteří propagovali a podporovali svobodomyšlné umělce, ale také nesmíme zapomenout na technický pokrok, který umožnil především prostřednictvím rozhlasu a audiotechniky šířit písně do všech koutů Československa.

Součástí předložené práce je vytvoření projektu, který seznamuje žáky a studenty se stavem společnosti v Československu před rokem 1989. Na základě historických souvislostí se mladí lidé tvůrčí a kreativní činností seznámí se zásadními pojmy a tématy (svoboda,

cenzura, perzekuce, okupace, literární a hudební tvorba). Během dílny budou hledat a nalézat odpovědi na položené otázky. Jak je důležitá v lidském životě svoboda projevu a co všechno jsme pro ni schopni obětovat? Proč je důležité se nepoddávat totalitě? Jaký dopad může mít na život obyčejných lidí arogance moci? Jak statečný může být člověk? Co pro nás znamená víra a naděje? Je nezbytně nutné znát historii?

Vzhledem k současnému uzavření škol⁴⁰ se realizace projektu prozatím přesouvá na neurčito. Předběžně se jako nejvhodnější termín nabízí 17. listopad 2020, kdy si připomeneme 31 let od pádu komunistického režimu v Československu.

⁴⁰ Vyhlášení nouzového stavu. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vyhlaseni-nouzoveho-stavu-180234/#Skolstvi_a_vzdelavani

9. Bibliografie

Bauer, Michal, ed. 2011. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů 22. – 29. 4. 1956.* Praha : Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2.

Bednařík, Petr, Jirák, Jan a Köpplová, Barbara. 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti.* Praha : Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.

Bernatt-Reszczyňská, Markéta. 2019. Zveřejnění petice Několik vět. *paměťnároda.* [Online] 28. červen 2019. [Citace: 20. říjen 2019.] Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/stalo-se/zverejneni-petice-nekolik-vet>.

Bezr, Ondřej. 2013. Zemřel Pepa Streichl, bluesman a bohém pronásledovaný svými démony. *idnes.cz.* [Online] Mafra, 12. srpen 2013. [Citace: 20. říjen 2019.] Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/hudba/zemrel-pepa-streichl.A130812_134955_hudba_ob.

Blažek, Petr – Projev. 2020. Projev básníka Jaroslava Seiferta ke studentům (Televizní noviny, 20. leden 1969). *Jan Palach – Multimediální projekt Univerzity Karlovy.* [Online] Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2020. [Citace: 5. únor 2020.] Dostupné z: <http://www.janpalach.cz/cs/default/archiv/audio>.

Blažek, Petr – Příprava. 2020. Jan Palach – Příprava. *janpalach.cz.* [Online] Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2020. [Citace: 5. únor 2020.] Dostupné z: <http://www.janpalach.cz/cs/default/jan-palach/priprava>.

Borovský, Havlíček. 2011. Tyrolské elegie. *Městská knihovna v Praze.* [Online] Městská knihovna v Praze, 16. březen 2011. [Citace: 4. leden 2020.] Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/67/tyrolske_elegie.pdf.

Čapek, Karel. Povídky z jedné kapsy, E-kniha. *Městská knihovna v Praze.* [Online] Městská knihovna v Praze. [Citace: 18. 4 2020.] Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/70/povidky_z_jedne_kapsy.pdf.

Čermák, Miloš. 1993. *Půlkacíř.* Praha : Academia, 1993. ISBN 80-200-0498-X.

Čermáková, Dana. 2013. *Jaromír Nohavica.* Praha : Edice Portréty Imagination of People, 2013. ISBN 978-80-87685-13-6.

Čert, Jim. 2017. Jim Čert - Křišťálová studánka. *YouTube.* [Online] YouTube, 3. leden 2017. [Citace: 4. leden 2020.] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=--V3NjFFxys>.

ČT. 2014. Nic není napořád. S jednou výjimkou... Gott mit uns. *Česká televize.* [Online] Česká televize 1996 – 2020, 14. červenec 2014. [Citace: 25. leden 2020.] Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1025958-nic-neni-naporad-s-jednou-vyjimkou-gott-mit-uns>.

ČT. 2020. Vladimír Merta. *Česká televize.* [Online] Česká televize, 2020. [Citace: 8. leden 2020.] Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/lide/vladimir-merta/>.

Dědeček, Jiří. 1994. *Reprezentant lůzy.* Praha : Orbis, 1994. ISBN 80-235-0017-1.

Denčevová, Ivana Chmel. 2019. Byl Egon Bondy velký filozof a básník, nebo pouhý spolupracovník StB? *Český rozhlas.* [Online] 2. září 2019. [Citace: 10. únor 2020.]

Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/byl-egon-bondy-velky-filozof-a-basnik-nebo-pouhy-spolupracovnik-stb-8047701>.

Frynta, Emanuel. 1993. *Zastřená tvář poezie*. Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 1993. ISBN 80-900906-6-X.

Havel, Václav. 1990. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Praha : Lidové noviny, 1990. ISBN 80-7106-000-3.

Houda, Jan. 2008. *Šafrán: Kniha o sdružení písničkářů*. Praha : Galén, 2008. ISBN 978-80-7262-539-0.

Chaloupková, Helena. 2003. Nohavica, Jaromír. *Český hudební slovník osob a institucí*. [Online] Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 12. listopad 2003. [Citace: 17. duben 2020.] Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1000704.

Chaloupková, Helena. 2007. Kryl, Karel. *Český hudební slovník osob a institucí*. [Online] Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 7. listopad 2007. [Citace: 18. duben 2020.] Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1000704..

Chaloupková, Helena. 2003. Merta, Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*. [Online] Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 12. červenec 2003. [Citace: 19. duben 2020.] Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1000408.

Janoušek, Pavel. 2008. Dějiny české literatury 1945–1989, IV. díl, E-kniha. *Ústav pro českou literaturu AV ČR*. [Online] AV ČR, 2008. [Citace: 18. duben 2020.] Dostupné z: https://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/dejiny/dcl_1945-1989/IV/folkov%C3%A1%20a%20rockov%C3%A1%20p%C3%ADse%C5%88.pdf.

Kissinger, Henry. 1997. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha : Prostor, 1997. ISBN 80-85190-59-1.

Kliment, Vojtěch. 2006. *Akorát že mi zabili tátu: příběh Karla Kryla*. Praha : Galén, 2006. ISBN 80-7262-379-6.

Konečný, Michal Jupp. 2018. *Průlety folkovou pamětí*. Praha : Galén, 2018. ISBN 978-80-7492-375-3.

Koura, Petr. 2016. *Swingři a potápky v protektorátní noci: česká swingová mládež a její hořkej svět*. Praha : Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2634-7.

Kryl, Karel. Písničkářský bacil. *Osobnosti.cz*. [Online] Tiscali Media, a. s. [Citace: 9. leden 2020.] Dostupné z: <https://text.osobnosti.cz/pisnickarsky-bacil-76518>.

Kudrna, Ladislav a Čuňas, František Stárek. 2017. *Kapela*. Praha : Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2757-3..

kul. 1999. Jim Čert reaguje na slova Milana Hlavsy. *idnes.cz*. [Online] 12. březen 1999. [Citace: 20. říjen 2019.] Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/hudba/jim-cert-reaguje-na-slova-milana-hlavsy.A_990308_195728_hudba_ond.

Lopatka, Jan. 1995. *Šifra lidské existence*. Praha : TORST, 1995. ISBN 80-85639-55-6.

Máchová, Michaela. 2014. Mírový klub Johna Lennona. *Moderní dějiny*. [Online] PANT – občanské sdružení, 2. září 2014. [Citace: 17. 4 2020.] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/mirovy-klub-johna-lennona/>.

Matuška, Vladimír. 2019. Waldemar Matuška – Eldorado. <https://www.waldemarmatuska.eu/>. [Online] 11. listopad 2019. [Citace: 8. leden 2020.] Dostupné z: <https://www.waldemarmatuska.eu/waldemar-matuska-eldorado/>.

Merta, Vladimír. Paměť národa. *Vladimír Merta (* 1946)*. [Online] 2008-2020 Paměť národa. [Citace: 10. leden 2020.] Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/merta-vladimir-1946>.

Merta, Vladimír. 1992. *Narozen v Čechách*. Nové Město nad Metují : ARTem-Merta, 1992. ISBN 80-900963-2-8.

Merta, Vladimír. 2020. Vladimír Merta - Vzdálené výstřely. *supermusic*. [Online] SUPERSHOP s.r.o, 2020. [Citace: 9. leden 2020.] Dostupné z: <https://supermusic.cz/skupina.php?idpiesne=344122&sid=>.

Mikolášek, Bohdan. 2019. Ticho. *Mikolasek.cz*. [Online] Mikolášek, 16. leden 2019. [Citace: 20. prosinec 2019.] Dostupné z: <http://www.mikolasek.cz/>.

Moudrý, Karel. 2010. *Karel Moudrý Kryl*. Praha : Práh, 2010. ISBN 978-80-7252-318-4.

Nohavica, Jaromír. DOZNĚLY SALVY SLÁVY (18.11.1989). *nohavica.cz*. [Online] [Citace: 25. únor 2020.] Dostupné z: http://www.nohavica.cz/cz/tvorba/archiv/doznely_salvy/doznely_salvy.htm.

Nohavica, Jaromír. 2016. YouTube. *Nohavica Jarek - Česká citoslovce, Protivín 1989*. [Online] YouTube, 5. leden 2016. [Citace: 12. leden 2020.] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=uxSzVt3ZIV4>.

Nos, Pepa. Pepa Nos převezme osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu. *Pepa Nos*. [Online] [Citace: 18. duben 2020.] Dostupné z: <http://www.pepanos.cz/aktualne/pepanos-prevezme-osvedceni-ucastnika-odboje-a-odporu-proti-kunismu>.

Nos, Pepa. Texty. *pepanos.cz*. [Online] Nos Pepa. [Citace: 30. leden 2020.] Dostupné z: <http://www.pepanos.cz/texty/agent-si-aj-ej>.

Pacner, Karel. 2011. *Osudové okamžiky XX. století: události, které zásadně ovlivnily náš svět*. Praha : Plus, 2011. ISBN 978-80-259-0068-0.

Peroutka, Ferdinand. 2005. *Mluví k vám Ferdinand Peroutka, díl druhý*. Praha : Argo, 2005. ISBN 80-7203-577-0.

Plíhal, Karel. 2018. 9. září. *Karel Plíhal*. [Online] 23. září 2018. [Citace: 19. duben 2020.] Dostupné z: <http://plihal.wz.cz/karel-plihal/pisnicka/9-zari.html>.

Předpis 84/1968 Sb., on-line. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Předpis 84/1968 Sb.* [Online] Parlament České republiky. [Citace: 7. 12 2019.] Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=84&r=1968>.

Příběhrozhlasu. 2018. Tenkrát v rozhlase. *Český rozhlas.* [Online] 2018. [Citace: 20. říjen 2019.] Dostupné z: http://www.pribehrozhlasu.cz/tenkrat-v-rozhlase/1956/1956_4.

Radio Proglas. 2019. Slyšte, lidé! – Jan Palach v písních. *Radio Proglas.* [Online] RADIO PROGLAS s.r.o., 9. únor 2019. [Citace: 10. leden 2020.] Dostupné z: <https://hudba.proglas.cz/noklasik/aktuality-noklasik/slyste-lide-jan-palach-v-pisnich/>.

red. 2013. Jan Zajíc – pochoděň č. 2. *Moderní dějiny.* [Online] 27. únor 2013. [Citace: 20. říjen 2019.] Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/jan-zajic-pochoden-c-2/>.

slavík, Český. Český slavík. *Výsledky ankety za rok.* [Online] [Citace: 17. březen 2020.] Dostupné z: <http://www.ceskyslavik.cz/minule-rocniky/>.

Strašíková, Lucie. 2014. Jistý prognostik vybízel ke změně poměrů. A cenzori? Měli dovolenou. *Česká televize.* [Online] Česká televize, 25. srpen 2014. [Citace: 14. únor 2020.] Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1020477-jisty-prognostik-vybizel-ke-zmene-pomeru-a-cenzori-meli-dovolenou>.

Turner, Steve. 2018. *Beatles 1966: revoluční rok.* Plzeň : Ševčík, 2018. ISBN: 978-80-7291-252-0.

Vondrák, Jiří a Skotal, Fedor. 2004. *Legendy folku & country: jediný téměř úplný příběh folku, trampské a country písně u nás.* Brno : Jota, 2004. ISBN 80-7217-300-6.

Přílohy

Obrázek 5. Deník chlapce narozeného v roce 1970

Obrázek 6. Magnetofon a kotouče s nahrávkami

Obrázek 7. Kazety, které se používaly před rokem 1989

Obrázek 8. Časopis Sedmička pionýrů, ve kterém vycházely písně i noty

Obrázek 9. Gramofonové desky písničkářů

Obrázek 10. Knihy

Obrázek 11. Československé bankovky a mince

Obrázek 12. Velice oblíbený časopis pro mladá

Obrázek 13. Legendární časopis ABC

Obrázek 14. Časopisy, které se vydávaly na hudebním festivale Porta v roce 1988

Obrázek 15. Nestárnoucí humoristický časopis

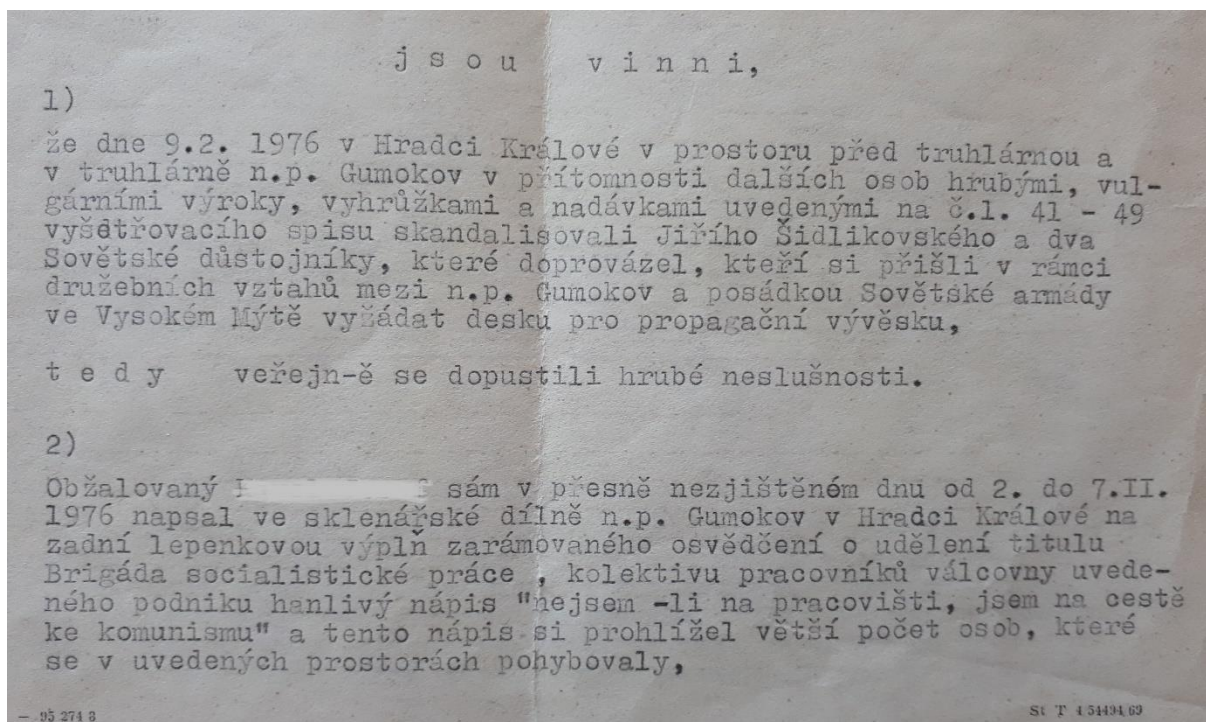
Obrázek 16. Nejrozšířenější denní tisk v Československu

Obrázek 17. Album poštovních známek, které mnozí sbírali a měnili

Obrázek 18. Školní hudební skupina (1986)

Obrázek 19. Část první strany rozsudku

Obrázek 20. SOU lesnické

Obrázek 21. Zápisník Start